

ΠΑΝΟΥ ΣΠ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΥ

ΚΡΑΒΑΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΒΑΡΙΤΕΣ

(Α' ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΗΣ ΛΕΣΧΗΣ)

«Στήν άργατιά, στή χωριατιά
τό χιόνι, ή γρίππη, ή πείνα, οί λύκοι,
ποτάμια, πέλαγα, στεριές
ξολοθρωμός και φρίκη.
Χειμώνας άγριος. Κι' ή φωτιά
καλοκαιριά στήν καμαρά μου.
Ντρέπομαι για τή ζέστα μου
και για τήν ανθρωπιά μου...»

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

(Απ' τόν «Κύκλο τών Τετραστίχων»)

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 1951

- ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ -
Γ. Α. ΜΑΡΙΝΟΥ - ΒΟΥΛΗΣ 6

ΠΑΝΟΥ ΣΠ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΥ

ΚΡΑΒΑΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΒΑΡΙΤΕΣ

(Α' ΒΡΑΒΕΙΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΗΣ ΛΕΣΧΗΣ)

«Στήν άργατιά, στή χωριατιά
τό χιόνι, ή γρίππη, ή πείνα, οί λύκοι,
ποτάμια, πέλαγα, στεριές
ξολοθρωμός και φρίκη.
Χειμώνας άγριος. Κι' ή φωτιά
καλοκαιριά στήν καμαρά μου.
Ντρέπομαι για τή ζέστα μου
και για τήν ανθρωπιά μου...»

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

(Απ' τόν «Κύκλο τών Τετραστίχων»)

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 1951

- ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ -
Γ. Α. ΜΑΡΙΝΟΥ - ΒΟΥΛΗΣ 6

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΠΡΟΛΟΓΟ

Ἡ Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη, πρὸ κύριος σκοπὸς τῆς εἶναι ὁ τουρισμὸς στὴν Ἑλλάδα, εἶχε τὴν πρωτοβουλία τὸ 1948 νὰ ὀργανώσει σειρὰ ὁμιλιῶν στὸ ὑπαιθρο μὲ θέματα τὴν ἑλληνικὴ φύση καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς. Στὸ διαγωνισμὸ τῶν ὁμιλιῶν αὐτῶν ἔλαβε μέρος τὸ 1949 καὶ ἡ ἐργασιοῦλα αὐτὴ μὲ τὸν τίτλο «Ἀθήνα—Κράβαρα» καὶ μὲ περιεχόμενον κάπως πρὸ περιορισμένο ἀπὸ τοῦτο ἔδω.

Τὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ διαγωνισμοῦ εἶχανε ἀποτελέσει οἱ κ.κ. Ἡλίας Βενέζης, Εὐάγγελος Παπανοῦτσος, Ἰωάννης Παναγιωτόπουλος, Πέτρος Χάρης καὶ Στέφανος Χιλιαδάκης, ἀπ' τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἀνάμεσα στίς σαράντα τέσσερις ἐργασιοῦλες, πρὸ ὑποβληθῆκανε, ἡ ἐπιτροπὴ ξεχώρισε τίς δέκα καλύτερες καὶ ἀπ' τίς δέκα καλύτερες, τίμησε μὲ τὸ πρῶτον βραβεῖον τὴν ὁμιλία «Ἀθήνα—Κράβαρα».

Ὁ κ. Ἰ. Παναγιωτόπουλος, μιλώντας γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασιοῦλας αὐτῆς σὲ εἰδικὴ συγκέντρωση, ὅπου ἀνακοινωθῆκανε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διαγωνισμοῦ, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ πεῖ τὰ ἑξῆς γιὰ λογαριασμὸ καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς: «Ὁ τίτλος τῆς ἔξω ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία καλύτερης ὁμιλίας ἀνήκει στὸν κ. Π. Πυλαρινό. Μᾶς μίλησε γιὰ τὰ Κράβαρα, γιὰ τὴν βορεινὴ Ναυπακτία, γιὰ τὰ Κράβαρα τοῦ «Ζητιάνου» τοῦ Καρκαβίτσα, γιὰ τὰ Κράβαρα τῶν φιλαπόδημων καὶ τῶν βασανισμένων καὶ τῶν φτωχῶν. Ἴσως ἀπ' τὸν καιρὸ πρὸ

γράφτηκε ο «Ζητιάνος» μέχρι σήμερα και όχι μονάχα έξ αφορμής του «Ζητιάνου», κάποια καταφρόνηση να λαγοκοιμόταν σε πολλούς για τα Κράβαρα και κάποια διάθεση σκαπτική. «Παλιοκραβαρίτης»! σου λέει ο άλλος. Ο κ. Π. Πυλαρινός έκαμε μιὰ θαρραλέα αποκατάσταση. Έγραψε ένα κείμενο έξυπνο, διασκεδαστικό, δροσερό και συγκινημένο βαθύτατα, συμπονετικό και γεμάτο ζωή και αλήθεια, γεμάτο βέβαιη γνώση. Και τὸ κείμενο αὐτὸ τῶφερε στὸ στόμα του μὲ τὸν πιὸ συμπαθητικὸ τρόπο, μὲ μαλακότητα, μὲ γλυκύτητα, μὲ εὐστροφία, τονίζοντας ὅτι ἔπρεπε νὰ τονίσει, σταματώντας ὅπου ἔπρεπε νὰ σταματήσει, τραγουδώντας ὅπου εἴτανε σωστὸ νὰ τραγουδήσει. Εἴτανε ἓνα κείμενο ποὺ καθόλου δὲν κούρασε τὸ ἀκροατήριό του. Κι' ἐνῶ στάθηκε τόσο πλούσιο σὲ περιεχόμενο, μιὰ ἀπ' τις πιὸ ἀπλωμένες ὁμιλίες, λυπηθήκαμε ποὺ εἶχε τελειώσει».

Οἱ προσθήκες, ποὺ γίνονται τώρα ἐδῶ, δὲν ἀλλάζουν οὐσιαστικὰ τὸ κείμενο τοῦ 1949. Ἄλλοι τὸ συμπληρώνουνε καὶ ἄλλοι τονίζουν ἢ ἐξηγοῦνε περισσότερο ὠρισμένα σημεῖα χαρακτηριστικὰ τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου. Θεωρῶ τὰ Κράβαρα σὰν π ρ ο β ο λ ῆ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας καὶ ὄχι σὰν ξεχωριστὴ καὶ ἀνεξάρτητη περιοχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπαίθρου. Καὶ παρακολουθῶ, ἀκούω καὶ βλέπω τοὺς Κραβαρίτες σὰν ἀντιπροσωπευτικούς τύπους τῶν βασιτισμένων καὶ τῶν φτωχῶν.

Στὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος χρησιμοποιοῦ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ ἀπλοῦ Κραβαρίτη, συγκρατώντας, ὅσο μπορῶ, τὴν ἀγανάκτησή του. Γιατί, ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, ἡ ἀγανάκτηση τοῦ Κραβαρίτη εἶναι δικαιολογημένη καὶ ἡ γλῶσσα του εἶναι ἀσυγκράτητη ὅταν παίρνει τὸν κατήφορο, σὰν τις σάρες τοῦ τύπου του, γιὰ νὰ τὰ πεῖ στὴν Κυβέρνηση, στὸ Κρά-

τος, στὸν Τρούμαν, στὴν Ο.Η.Ε., σ' ὅλο τὸν κόσμο. Καὶ τὸ ὕφος του εἶναι ἀψύ. Καὶ σκληρὸ καὶ ξερὸ — κατὰξερο σὰν Κραβαρίτικος βράχος. Ἀπαλλαγμένο ἀπὸ σχήματα λόγου καὶ λογοτεχνικὰ τετρίπια.

Βέβαια, δὲ νομίζω, ὅτι μὲ τούτη ἐδῶ τὴν προσπαθειοῦλα «κομίζω γλαῦκα εἰς τὰς Ἀθήνας». Γιατὶ τὸ θέμα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας εἶναι πολὺπλευρο καὶ ἀπέραντο θέμα κι' ἐξ ἄλλου, πρὶν ἀπὸ μένα τᾶχουνε πεῖ κι' ἄλλοι, ὁ καθένας, φυσικά, μὲ τὸν τρόπο του. Νομίζω, ὡστόσο, ὅτι «κομίζω εἰς τὰς Ἀθήνας» μιὰ μικρὴ, μὰ πραγματικὴ εἰκόνα ἀπ' τὰ Κράβαρα καὶ ἓνα δείγμα τοῦ φτωχοῦ, μὰ ἀληθινοῦ Κραβαρίτη.

Ἡ πρωτοτυπία μου ἔγκειται σὲ τοῦτο: στηρίζομαι στὴν προσωπικὴ μου ἀντίληψη καὶ γνώση, ἀλλὰ σκέπτομαι καὶ γράφω ἀπὸ ἄλλη, τοῦ Κραβαρίτη τὴν προσωπικὴ γωνία. Σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ προκαλέσω τὸν οἶκτο. Σκοπός μου εἶναι νὰ προκαλέσω σκέψη.

Θὰ μπορούσα νὰ δώσω μεγαλύτερη ἔκταση σὺν θέμα, μιὰ καὶ ἔχω λάβει προσωπικὴ γνώση τῶν ὅσων συμβαίνουνε στὰ Κράβαρα καὶ ἔχω . . . βάλει τόση γνώση μὲ ὅσα εἶδα καὶ ἔπαθα ἐκεῖ. Δυστυχῶς, τὸ χαρτὶ εἶναι πανάκριβο καὶ τὰ περιθώρια τοῦ προϋπολογισμοῦ μου ἀπελπιστικὰ περιορισμένα . . . Γιὰ νὰ τυπώσω αὐτὸ τὸ πονηματάκι χρειάστηκε νὰ κάμω θυσιᾶς τρομερὰ δυσανάλογες μὲ τὸν ὄγκο του. Χρειάστηκε ἀκόμα νὰ γίνω λιγάκι . . . διακονιάρης καὶ νὰ διακονέψω τὴν πολύτιμη συνδρομὴ τοῦ κ. Γ. Μαρίνου, χαρτοπώλη (δδὸς Βουλῆς 6α) καὶ τὴν πρόθυμη βοήθεια τοῦ ἀγαπητοῦ μου φίλου κ. Πάνου Καζαντζῆ γεωπόνου, ἀπ' τὰ Γιάννενα. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς εὐχαριστήσω ἐδῶ «ἐκ βαθέων».

Ἀθήνα, Ἰούλιος 1951

ΠΑΝΟΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλοί, πολλά θὰ ἔχετε ἀκούσει γιὰ τοὺς μάγους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοὺς θαυματοποιοὺς τῆς Ἰαπωνίας. Ὅλιγοι, ὅμως, ἐλάχιστοι θὰ ἔχετε ἀκούσει γιὰ τοὺς «χατζήδες ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα».

Χωρικοὶ τῆς Κρήτης, τῆς Μάνης καὶ τῆς Μακεδονίας, πρὸ παντὸς γυναικοῦλες τοῦ λαοῦ, ποὺ ἔχουνε ζήσει τοὺς «χατζήδες ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα» στὰ προπολεμικὰ τὰ χρόνια, θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς ποῦνε χίλια δυὸ πράγματα γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τους στ' ἀπόμερα χωριὰ τοῦ τόπου των. Θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς βεβαιώσουνε κατηγορηματικά, ὅτι οἱ «χατζήδες» κατὰγονται ἀπὸ πλουσιόσπιτα τῆς Ἀθήνας, ὅτι, στὸ μεταίχμιο τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ, ἐγκαταλείψανε τὰ ἐγκόσμια, «ταχτήκανε» στοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐπιστρέφουν ἀπ' ἐκεῖ στὴ χώρα, γιὰ νὰ γιατρεύουνε κόσμον καὶ κοσμάκη ἀπὸ ἓνα σωρὸ πληγῆς καὶ ἀρρώστειες.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι διαφορετικὴ. Τὰ βιβλικὰ αὐτὰ πρόσωπα—ὅπως τοῦλάχιστο ἐμφανίζονται—, οἱ «χατζήδες ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα», εἶναι τετραπέρατοι Ρωμηοί, ποὺ ἀσκοῦνε—μὲ τὴν ἴδια ἐπιτηδειότητα τῶν μάγων καὶ τῶν θαυματοποιῶν, τὸ παράξενο ἐπάγγελμα τοῦ «χατζή»... Φτωχοὶ καὶ ἀνέστιοι ἄνθρωποι, γνωρίσανε τὰ πλούτη ἀπ' τὰ παραμύθια τῆς γιαιγιάς τους καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπ' τὴν Ἱερὴ Ἱστορία... Περιπλανιῶνται στὸ ὕπαιθρο μὲ τὸ μαντῦά τοῦ ἀσκητῆ τῆς Γραφῆς, γιὰ νὰ κερδίζουνε τὴ ζωὴ τους, πουλώνοντας λόγια καὶ βότανά θαυματουργὰ στὴν «Ἀγορὰ τῆς Εὐπιστίας», ὅπως θάλεγε ὁ Καρκαβίτσας.

Βέβαιο εἶναι, ὅτι ποτέ, κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς, δὲν ἔχει ἀνέβει ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅλοι τους, χωρὶς ἐξαίρεση, «κατεβαίνουν ἀπ' τὰ Γκράβα-ρα» καὶ μποροῦμε νὰ τοὺς γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ στὸ ὄρμητήριό τους, ἂν θελήσετε νὰ πά-ρουμε τὸ τραῖνο τῆς γραμμῆς... «Ἀθήνα — Γκράβα-ρα».

ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΤΑ "ΓΚΡΑΒΑΡΑ"

Οὔτε ὁ ἐπιστήμονας, οὔτε ὁ πολιτικός, οὔτε ὁ ἡθογράφος, οὔτε ὁ ἐφημεριδογράφος, οὔτε ὁ περιηγητής, οὔτε κανένας ἄλλος κατάφερε ὡς τώρα νὰ μᾶς πληροφορήσει σωστὰ ποῦ, τέλος πάντων, βρίσκονται τὰ «Γκράβα-ρα» καὶ τί σό'ι κόσμος εἶναι οἱ ἄνθρωποι των.

Μᾶς ἔχουνε πεῖ καὶ μᾶς λένε λίγα πράγματα, ἀνάκατα παρμένα καὶ ἀκατάστατα βαλμένα, ἴσα — ἴσα γιὰ νὰ κάνει κουβέντα καὶ γιὰ νὰ περνάει τὴν ὥρα τῆς ἡ ονομαπρία τῆς Ἀθήνας.

Λοιπὸν, τὰ «Γκράβα-ρα» — Κράβα-ρα εἶναι τὸ σωστὸ — δὲν εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα κι' ἀπ' τὴν Ἀθήνα... Ἀς θεωροῦνται τόσο ἄγνωστα καὶ τόσο ἀπόκεντρα ἀπὸ μερικοὺς ἀνθρώπους τοῦ Κέντρου...

Οἱ ἴδιοι οἱ Κραβαρίτες δὲ μποροῦνε νὰ τὰ ἐννοήσουν ἔξω ἀπ' τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος κι' ἀπ' τοὺς κόλπους τῆς ἐθνικῆς ἐστίας. Καὶ τὰ τοποθετοῦνε γεωγραφικὰ «ἐκεῖ ποὺ ψένει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί», μὲ τὴν ἴδια λογικὴ ποὺ οἱ Παξινοὶ τοποθετοῦνε τοὺς Παξοὺς «στὸν ἀφαλὸ τῆς γῆς»...

Παληότερα, ἐπὶ Δεληγιάννη, ἂν δὲν κάνω λάθος, ἡ Πολιτεία εἶχε συστήσει στὴ βορεινὴ Ναυπακτία εἰρηνοδικεῖο Κραβάρων. Καὶ ἀπὸ τότε, νομίζω, τὰ Κράβα-ρα τοποθετοῦνται ἐπίσημα μέσα στὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας καὶ ὄχι ἀκριβῶς μέσα στὰ ὅρια τῆς περιφέρειας τοῦ παλαιοῦ εἰρηνοδικεῖου Κραβάρων Ἡ

περιφέρεια αὐτὴ εἶναι πολὺ στενώτερη καὶ κάπως πλατύτερη ἀπ' τὴν περιφέρεια τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας. Πέφτει ἀκριβῶς σ' ἓνα τμήμα τῆς βορεινῆς Ναυπακτίας καὶ σ' ἓνα μικρότερο τμήμα τῆς βορειοανατολικῆς Τριχωνίδας. Κουρήτις λεγότανε, ἄλλοτε, ἡ περιφέρεια αὐτή, γιατί τὴν κατοικοῦσανε Κουρήτες (δηλαδὴ παλληκάρια, ὅπως ἔγραφε ὁ μακαρίτης δάσκαλός μου Σωτήριος Μ. Κωτσόπουλος).

Ἀντικειμενικώτερη καὶ εὐρύτερη ἔρευνα τοῦ ζητήματος πείθει, ὅτι ἡ Ναυπακτία καὶ ἡ Κουρήτις εἶναι πολὺ στενὲς περιοχὲς γιὰ νὰ χωρέσουν ὅλα τὰ Κράβαρα καὶ νὰ μὴ στεναχωρέσουνε μέχρις ἀσφυξίας τὴν «κρατοῦσα» μυωπικὴ ἐπίσημη ἀντίληψη.

Γιὰ νὰ δοῦμε, λοιπόν.

Κράβαρα, κατὰ μιὰ ἐκδοχή, θὰ πεῖ τόπος κατάλληλος γιὰ βοσκὴ ἀγελάδων, δηλαδὴ γελαδότοπος. Ἀλλὰ εἶναι τέτοιος τόπος ἡ Ναυπακτία καὶ ἡ Κουρήτις; Πολὺ ἀστεῖο πρᾶγμα γιὰ ὅποιον ξέρει τὸν τόπο, ὅπου γκρεμοσακίζονται τὰ γίδια, τὰ δὲ γελάδια μόλις καὶ μετὰ βίας μποροῦνε νὰ στεριώσουνε τὰ πόδια τους στὰ ἐλάχιστα λακώματα⁽¹⁾ καὶ στὶς μετρημένες γαϊδουροκυλίστρες⁽²⁾ τῆς περιοχῆς. Τότε, λοιπόν, θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχτοῦμε τὸ ἄλλο: «Ὅτι Κράβαρα θὰ πεῖ «τόπος πετρώδης καὶ ἄγονος», ὅ-

(1) Λάκωμα=μικρὴ λάκα, πλατό, κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ γαϊδουροκυλίστρα.

(2) Γαϊδουροκυλίστρα=δυὸ-τρεῖς δρασκελιές ἴσω μα μὲ λίγο χῶμα στὴν ἐπιφάνεια — ἴσα γιὰ νὰ κυλιέται ἓνα γαϊδούρι — μὲ τὸ συμπάθειο —, κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ κοκοροκυλίστρα, ὅπως λένε στὴ Ζάκυνθο.

πως πραγματικὰ εἶναι τὰ Κράβαρα στὴν περιοχή ὅπου τὰ περιορίζουν.

Ἀλλὰ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι πήρανε τὴν ὀνομασία τους τὰ Κράβαρα ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπ' τὴ φυσιογνωμία τοῦ τόπου; Καὶ τὸ σπουδαιότερο: Μόνο αὐτὴ ἡ περιοχὴ τῆς χώρας εἶναι «πετρώδης καὶ ἄγονος» γιὰ νὰ διεκδικεῖ μονοπωλιακὰ τὴν ὀνομασία Κράβαρα;

Ἄγνωστες, ἴσως, σελίδες τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας καὶ ἡ πολὺ γνωστὴ σὲ ὅλους μας γεωγραφικὴ πραγματικότητα τῆς χώρας δίνουνε τὴν ἀπάντησιν στὰ ἐρωτήματα αὐτά.

Τὰ Κράβαρα δὲν πήρανε τὴν ὀνομασίαν τους ἀπ' τὴ φυσιογνωμία τοῦ τόπου, ἀλλὰ τὴν πήρανε ἀπ' τὴ φυσιογνωμία τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰ κατοικοῦνε. Στὰ χρόνια τῆς Τουρκίας, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἄφησαν, ὅπως γράφει ὁ Λουκόπουλος, Τούρκου ποδάρι νὰ πατήσῃ τὸν τόπο τους καὶ νὰ εἰσπράξῃ τὸ χαράτσι τῆς σκλαβιάς. Δεινοὶ πολεμιστὲς, τρεφόντουσαν «μὲ τὰ βελανίδια καὶ τὸ σκουπόσπορο» καὶ δὲν τοὺς ἀπασχολοῦσε τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἰδιαιτέρα τοὺς ἀπασχολοῦσε τὸ σημάδι, ποὺ εἶτανε τὸ γλέντι τους καὶ ὅταν πολεμοῦσανε καὶ ὅταν τὴν περνούσανε ἡσυχὰ στὰ ὀρμητήριά τους. Ἀγωνιστὴς μὲ πενιχρὴ ἐπίδοσιν στοὺς σημάδι, δὲ μποροῦσε νὰ ἐννοηθεῖ καλὸς πολεμιστὴς. Τὸν χρησιμοποιοῦσανε μόνο «γιὰ τ' ἄσκι»⁽¹⁾, ὅπως χρησιμοποιοῦσε ἀρχικὰ τὸν Καραϊσκάκη ὁ Κατσαντώνης.

Στὰ ἀσταμάτητα γιουρούσια τῶν Τούρκων δὲν σημαδεύανε πουθενὰ ἄλλοι τὸν ἐχθρό τους:

(1) Ἄσκι=ἄσκος ἀπὸ γιδιά ἢ ἀπὸ προβιά. Μ' αὐτὸ κουβαλοῦσανε νερὸ οἱ παραγυιοὶ τῶν καπεταναίων. Τὸ χρησιμοποιοῦνε καὶ τώρα γιὰ νὰ μεταφέρουνε ἀσφαλέστερα τὸ γάλα. Ἐχει καὶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τοὺς ἄσκους τοῦ Αἰόλου!

Στὸ κεφάλι καὶ μόνο στὸ κεφάλι. Στὴν κἀρα. Μπάμ καὶ κάτω! Αὐτὸ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ τὸ ξεχνᾶνε. Καὶ οἱ καπεταναῖοι τοὺς, ὅταν ἀναβεῖ ἡ φωτιὰ καὶ καιγότανε τὸ πελεκόυδι, δὲν ἤξαιραν ἄλλη παραίνεση νὰ κάμουνε στὰ παλληκάρια τοὺς: «Κἀρα βαρεῖτε»! «Κἀρα βαρεῖτε»!. Αὐτὴ εἶτανε ἡ μοναδικὴ προσταγὴ ἢ παραίνεση, ποὺ τοὺς ἄφησε τὸ παρατσουκλι Καρα-βαρεῖτες, Καραβαρίτες, ποὺ τὸ δεχόντουσαν μὲ ὑπερηφάνεια ὅλοι οἱ ὀρεσίβιοι ἀγωνιστὲς τῆς Ρούμελης στὰ χρόνια τῆς Τουρκίας.

Θὰ μπορούσαν οἱ τόσο καταφρονεμένοι στὰ στερνὰ τὰ χρόνια Κραβαρίτες νὰ διεκδικήσουνε μονοπωλιακὰ τοὺς τίτλους αὐτοὺς, τίτλους ἔθνικης τιμῆς. Δὲν τὸ ἔκαναν, οὔτε πρόκειται ποτὲ νὰ τὸ κάμουνε γιὰ νὰ δώσουν, ἔτσι, ἀπάντηση στὴν ὠμὴ καταφρόνηση καὶ στὴν ἐπιπόλαιη σκωπτικὴ διάθεση. Γιατὶ τὸ ἴδιο ἡρωϊκὰ μὲ τοὺς «Καρα-βαρεῖτες» τῆς Ναυπακτίας, πολεμοῦσανε στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ὅχι μόνο τῆς Ρούμελης, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀξεστης γωνιάς τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου τὰ διψασμένα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τοὺς τέκνα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἓνας πετρώδης καὶ ἄγονος τόπος, μὴ ἀξεστη γωνιά τῆς Εὐρώπης. Ὁλόκληρη, δηλαδή, ἡ Ἑλλάδα εἶναι Κράβαρα καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε, μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, ὅτι Κράβαρα εἶναι ἡ περιοχὴ, ποὺ ἀρχίζει ἀπ' τοὺς ὀρεινοὺς ὄγκους τῆς βορεινῆς Ναυπακτίας, ξαπλώνεται σ' ὅλες τὶς ὀρεινὲς ἐπαρχίες τῆς χώρας καὶ τελειώνει στὶς τελευταῖες ἀκρώρειες τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου.

Ἄν, παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητὴ αὐτὴ ἀλήθεια, ἡ ἐπίσημη ἀντίληψη ἐξακολουθεῖ νὰ θέλει τὰ Κράβαρα στριμωγμένα μέσα στὰ ὄρια τῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας, οἱ Κραβαρίτες τὸ δέχονται σὰν ἓνα τίτλο ἔθνικης τιμῆς, γιατί αὐτὸ θὰ πεῖ, ὅτι αὐτοὶ μονοπωλιακὰ θεωροῦνται γνήσια τέκνα τῆς ἀξεστης καὶ ἄγονης ἑλληνικῆς πατρίδος...

ΓΡΑΜΜΗ "ΑΘΗΝΑ — ΚΡΑΒΑΡΑ,,

Ὅπως καὶ νᾶχει τὸ πρᾶγμα, γιὰ νὰ προχωρήσουμε σ' αὐτὴ τὴν ἐργασιοῦλα, ἃς πᾶμε σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη, ὅπως οἱ καλοὶ χριστιανοὶ καὶ οἱ καλοὶ ἄνθρωποι «πᾶνε μὲ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὰ ἐθίματα τοῦ τόπου». Ἄς δοῦμε, δηλαδή, τὰ Κράβαρα στριμωγμένα ἐκεῖ στὴ βορεινὴ Ναυπακτία, γιὰ νὰ δεῖτε, ὅτι, μέσα σ' αὐτά, θὰ δοῦμε τὴν ἴδια τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία ἀπ' τὸ Ταίναρο ὡς τὸν Ἑβρο κι' ἀπ' τὴν Κύπρο ὡς τὴ Χειμάρρα...

Εἶπαμε νὰ πάρουμε... τὸ τραῖνο τῆς γραμμῆς «Ἀθήνα — Κράβαρα». Ἀλλὰ δὲ θὰ μπορέσουμε ποτὲ ν' ἀνακαλύψουμε τὸ σταθμὸ του. Στὸν «αἰῶνα τῆς ταχύτητος», ὡστόσο, θὰ καταφέρουμε νὰ βρεθοῦμε σὲ λίγες ὥρες μόνο, μὲ ἄλλα μέσα, στὸν Ἑπαχτο, «τὴν ὁμορφὴ νυφούλα τοῦ Κορινθιακοῦ», τὴν πρωτεύουσα τῶν Κραβάρων.

Ἀπ' τὸν Ἑπαχτο ἓνας κραβαρόδρομος διασχίζει ὡς ἓνα σημεῖο τὴ Ναυπακτία. Τὸν διατρέχουν ἡρωϊκὰ κραβαροχήματα, ποὺ τὰ ὀδηγοῦνε συνετὰ ἡρωϊκώτεροι κραβαροδηγοί. Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ ψημένος κραβαρεπιβάτης γιὰ νὰ κραβαροταξιδέψει σ' αὐτὸν τὸν κραβαρόδρομο, πού, εὐτυχῶς, σταματᾷ στὴ Σίμου μαζί μὲ τὸ κραβαρομαρτύριο... Ἀπ' τὴ Σίμου κι' ἀπάνου τὴ ρόδα τοῦ αὐτοκινήτου τὴν ἀπαντοῦμε στὴν ποδесиὰ τῶν κατοίκων τοῦ τόπου. Κι' ἔτσι αἰσθανόμαστε, ὅτι εἴμαστε — καὶ εἴμα-

στε πραγματικά — μέσα στα Κράβαρα, στα καταφρονεμένα Κράβαρα, όπου, είσαι δὲν είσαι συνετὸς ἀπὸ κούνια, θέλεις δὲ θέλεις νὰ είσαι, σὲ κάθε σκουνοῦφλα σου ὑποχρεώνεσαι νὰ γίνεις συνετώτερος ἀπὸ ὅ,τι είσαι . . .

Ἴδου τὰ Κράβαρα, ὅπως θὰ τᾶβλεπε ὁ Θανάσης Πετσάλης: «Ἕνας βράχος ἀπάνω στὸν ἄλλο, δίπλα στὸν ἄλλο, πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο, βράχια, βράχια ἀκατάστατα, μυτερὰ, κοφτερά, στραβά, ἀταίριαστα, ὄρθια, πλαγιαστά, κρεμασμένα σὰν δόντια, σὰν καρφιά, σὰ μαχαίρια. Κι' ὕστερα μιὰ κατεβασιά, μιὰ σάρα ἀπότομη ὅλο στουρνάρι καὶ χαλίκι» (1). . . .

Ἐδῶ ἡ πορεία ἀπὸ ράχη σὲ ράχη, ἀπὸ γκρεμὸ σὲ γκρεμὸ, ἀπὸ λόγγο σὲ λόγγο, ἀπὸ λαγκάδι σὲ λαγκάδι, δὲν εἶναι εὐκόλο σπὸρ γιὰ τὸν περιηγητὴ, ἴσως — ἴσως, καὶ γιὰ τὸν ὀρειβάτη. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦμε τὴν ἀκεραιότητά μας καὶ τὴ ζωὴ μας στὴ σοφία καὶ τὴ φρόνηση τοῦ μουλαριοῦ γιὰ νὰ προχωρήσουμε στὰ «ἐνδότερα» τοῦ τόπου, ὅπως γράφει ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου.

(1) Βλ. «Οἱ Μαυρόλυκοι», ἱστορικὸ μυθιστόρημα τοῦ Θανάση Πετσάλη, σελ. 256.

ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ

Στὰ ρίζα ἢ στὰ πλευρὰ τοῦ βουνοῦ, ὅπου ἡ πορεία μας ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο, ποὺ χαράξανε τὰ γίδια καὶ τ' ἀγρίμια, ἀπαντοῦμε τὸ χάνι, ἐνθύμιο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεὸς τὸ ἔβαλε ἐκεῖ δά, γιὰ χατήρι τῶν «ὁδοιπορούντων» καὶ τῶν κάθε λογῆς «καμνόντων».

Μὴ φαντασθεῖτε, ὅτι θὰ βρεῖτε πολλὰ πράγματα στὸ κραβαρίτικο χάνι. Ὅση ἄνεση βρίσκουνε τὰ ζᾶ στὸ κατοικιό τους, ἄλλη τόση βρίσκουν οἱ «ὁδοιποροῦντες» σ' αὐτὸ τὸ χάνι. Μιὰ σκεπὴ πάνω σὲ τέσσερις τοίχους, ἡ στιά σὲ μιὰ γωνιά, τὰ δοκάρια (ὅπου κουρνιάζουν οἱ κόττες) χαμηλὰ—χαμηλὰ, ἴσα γιὰ νὰ μποδίζουνε τὸ κεφάλι νὰ στέκεται ὄρθιο καὶ . . . «πλέον οὐ». Ἄσυλο τῆς ἀπελπισίας, δηλαδή, γεμάτο κόσμος. Ἄσυλο τόσο διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς κρητικοὺς μαγαζέδες (2), ὅπου δὲ βρίσκει κανένας οὔτε ψυχὴ ἀνθρώπου, ποὺ νὰ κουμαντάρει, κι' ὅμως βρίσκει σ' αὐτὰ ἄφθονη ποικιλία γιὰ «ἀντίψυχο» τοῦ ὁδοιπόρου . . .

Ὁ χατζῆς — ἕνας κακοτράχαλος καὶ κουρελῆς γεροντάκος — εἶναι πολὺ παράξενη μορφὴ ἐπαγγελματία. Δὲν πουλάει «τοῖς μετρη-

(2) Μαγαζέδες=ἀποθήκες, ὅπου φυλᾶνε τὰ ὑπάρχοντά τους οἱ Κρητικοί. Τὸ κλειδί τους τ' ἀφίνουνε σὲ μιὰ φανερὴ ἔσωχὴ στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ κτιρίου. Ὅποιος περνάει ἀπὸ κεῖ τὸ βρίσκει, ἀνοίγει καὶ μπαίνει. Ὑπάρχουνε μέσα ἐλεύθερα ἀγαθὰ γιὰ νὰ δοκιμάζει.

τοῖς». Δὲ δίνει σημασία στὴν πελατεία του. Βυζαίνει μακάρια τὴν τσιμπούκα του καὶ ἀτενίζει φιλοσοφικὰ τὸ ἄπειρο. "Αδεια τὰ ράφια του, ἄδειο τὸ στομάχι του.

— Καφεδάκι μπάρμπα-Σπύρο...

— Καφφέεε; Λάθους στοὺν ἀρ'θμό, κύριοι... Παραπάν' εἶν' οὐ Ζαχαράτους. (Παραπάνου εἶναι τὸ παρθένο δάσος).

— "Ε, τότε, οὐζάκι μπάρμπα-Σπύρο...

— Οὐζιρί, πιδιγιά, στ'γουνιά... (ἐκεῖ ποὺ γρυλλίζουνε τὰ γουρούνια).

— "Ας εἶναι λουκοῦμι καὶ νερό...

— Χά, χά, χά, χά! Δὲ ντρέπιστι, κουτζιάμ ἄντρις, νὰ χαλέβ'τι τέτοιου πρᾶμμα ἀποὺ μένα ποῦειμι γέροντας ἀνθρουπους;

— "Εμα, τότε, γιατί κάθεσαι ἐδῶ πέρα μωρὲ μπάρμπα-Σπύρο;

— Δὲ γλέπ'τι, δά, γιατί κάθουμ' ἰδῶ; Γιά! Πλάου κανιά κ'βέντα κι' εἰσπράζου κανιά καλ' μέρα!...

Τὸ χάνι τοῦ μπάρμπα-Σπύρου τοῦ «Χατζηκαλημέρα», τοῦ ἐπιτηδευματία, ποὺ ἐπιτηδεύεται τὶς καλημέρες τοῦ Θεοῦ, μᾶς δίνει παραπέρα πιὸ ζωντανὰ καὶ χαρακτηριστικὰ σκίτσα τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων στὰ Κράβαρα. "Ασυλο τῆς ἀπελπισίας, εἴπαμε, γεμάτο κόσμος. Νᾶτος ὁ κόσμος του:

"Ο ἀγωγιάτης μὲ τὴ σκεβρωμένη ράχη: Νυχτοξημερώνει στὰ βουνὰ καὶ στὰ πλάγια, μὲ τὰ κρῶα, μὲ τὰ χιόνια, μὲ τὶς βροχές, μὲ τοὺς κατακλυσμούς, ξυλιασμένος, βρεγμένος ὡς τὸ κόκκαλο, καταλασπωμένος, κατακουρασμένος. Στοιχειὸ μονάχο, πού, μέσα σὲ τόσους κινδύνους, ξευτελίζει τὸ χάρος του γιὰ νὰ κερδίζει ἓνα κομμάτι μπομπότα...

"Ο χλωμός ἔφηβος: Κάθεται ἐκεῖ σὲ μιὰ ἄκρη στὴν πεζούλα καὶ μὲ ἀφάνταστη βουλιμία παίρνει, γρήγορα-γρήγορα, τὸ γεῦμά του, (πλούσια τὰ ἐλέη του!): Σομόνι(!), κρεμμύδι καὶ ὄρεξη... Περπατάει, λέει, ἀπὸ χτὲς τὸ βράδυ γιὰ νὰ πάει μέσα, στὸν "Επαχτο, μάρτυρας σὲ μιὰ δίκη. Γιὰ νὰ μὴ «προσαχθῇ βιαίως», δοκιμάζει αὐτὴ τὴν ἀμείλικτη καταδίκη...

"Η Φωτούλα: Μιὰ σταλιά κοπελλίτσα ἀπ' τὸ κοντινὸ χωριό. Γυρίζει ἀπ' τὸ λόγγο φορτωμένη πουρνάρια. Μὲ τῶνα χέρι κρατάει τὰ παληοπάπουτσά της καὶ μὲ τ' ἄλλο τρώει ἀγραπίδια...

"Η χατζίνα: Μιὰ ἄδικη κατάρα, ξυπόλυτη, ξεσχισμένη, ἀναμαλλιασμένη — λὲς καὶ τὴν ὄρπαξε ὁ Αἴολος ἀπ' τὰ βάθη τῶν αἰώνων καί, ὠργισμένος, μᾶς τὴν ἔρριξε σὲ ἐποχή, ποὺ ἐπιχειροῦμε νὰ ἀνεβοῦμε στὴ σελήνη καὶ στὰ σύννεφα...

Τὸ χατζόπουλο: Δὲ θέλει νὰ κάνει χαράκι καὶ ρωτάει μὲ ἀγωνία ἂν καλοῦνε χωροφύλακες ἢ ἐθελοντὲς στὸ στρατὸ γιὰ νὰ σπεύσει νὰ χορτάσει τὴν κουραμένα...

"Ο μεσόκοπος ὁδοιπόρος: Ξέπεσε στὸ χάνι καὶ σπαρταράει σὰν ψάρι σὲ μιὰ γωνιά ἀπ' τὴ θέρμη. Δὲν ἔχει οὔτε παππᾶ ἐκεῖ κοντὰ νὰ τοῦ διαβάσει μιὰ εὐχή νὰ τοῦ περάσει. (Τὸ σταύρωμα τῆς γιαιγιάς καὶ τὸ εὐχολόγιο τοῦ παππᾶ εἶναι ἡ κανονικὴ ἱατρικὴ ἀντίληψη ἐκεῖ)...

"Η κλασικὴ οἰκογένεια τῆς Βοΐτσας καὶ

(1) Σομόνι=εἶδος μπανιότας ἀπὸ καλαμποκάλευρο.

της "Αμπλιανης" (1): Διαβαίνει για τη χειμαδιά — μπουλοῦκι ἀπὸ παιδιὰ καὶ σκυλιὰ λιπόσαρκα, ἀνάκατα μὲ τὰ γιδοπρόβατα. "Ὅλα μαζί πορεύονται στῶϊκά σὰν «ἀμνοὶ τοῦ Θεοῦ, αἴροντες τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»...

Στὴ συνέχεια τῆς πορείας, τὸ γιδομονόπατο, ποὺ τὸ εἶπαμε δρόμο, ὁδηγεῖ στὸ τσαρδί συμπολίτη τῆς ἐποχῆς.

Πλέον ἀπὸ μισὴ ντουζίνα παιδάκια, θεόγυμνα καὶ κατακίτρινα σὰν τὸ φλουρί, στὴν ἐμφάνιση ἀνθρώπου, σπεύδουν νὰ τρυπώσουνε μαζί μὲ τίς κόττες καὶ τὰ κατσίκια μέσα στοὺς πυκνοὺς θάμνους, ποὺ πλαισιώνουνε τὴν «κοινὴ» κατοικία τους. Ὁ οἰκοδεσπότης — μορφὴ ἀνθρώπου τῆς λιθικῆς ἐποχῆς — κάθεται σ' ἓνα κούτσουρο ἔξω ἀπ' τὸ τσαρδί του καὶ φτιάχνει «κατὰ πληθος», ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ οἰκονομολόγοι, κόθρα (2) γιὰ τὰ γαλαροκούδουνα.

— Γειά σου, μπάρμπα-Τούλα...

— Γειά σ' κι' σένα οὐρὲ καλόπιδου...

— Τί καλὰ πράγματα φτιάχνεις, μπάρμπα-Τούλα;

— Γιά! Φκιάνου κἀνα στιφανάκ' γιὰ τὰ βρουντάρια...

— Πολλὰ στεφάνια, πολλὰ ζωντανὰ θᾶχεις, μπάρμπα-Τούλα...

— Χέ, χέ, χέ, χέ! Νὰ σ' ποῦ, καλόπιδου: "Ἡθίλα 960 γιὰ νὰ τὰ χιλιάσου... Γιά νὰ μὴ

(1) Βοϊτσᾶ καὶ "Αμπλιανη: Ἀπ' τὰ βορεινότερα χωριὰ τῆς Ναυπακτίας. Οἱ κάτοικοί των, κτηνοτρόφοι, παραγρῆμαζοῦνε στὴν περιοχὴ Μεσολογγίου.

(2) Κόθρα. Ἔτσι τὰ λένε στὴν Ἠπειρὸ. Στὰ Κράβαρα τὰ λένε στεφάνια.

χαθεῖ τοῦ «βιός» (1), μαθές, ξέκαμα καμπόσσα γιὰ φαρμάκ' (καλαμπόκι), καμπόσσα μ' ὑφὸφ'σαν ἀποῦ κλαπάτσα κι' τώρα θέλου 1980 γιὰ νὰ τὰ φτάσου 2.000 κιφάλια...

— Ἐξοχα! Μακάρι νὰ τὰ... κατοστίσεις... Ἀλήθεια, τὰ παιδιὰ, μέσα στὸ λόγγο, τίνος εἶναι, μπάρμπα-Τούλα;

— Ἐμ, θ' κά μ' γιά!...

— Χμ! Πολλὰ στεφάνια, πολλὰ παιδιὰ, μωρὲ μπάρμπα...

— Τί νὰ κάμουμ', καλόπιδου, ἰδῶ π' καθόμασι... Ἐ! Ἄς κοίτουνται τὰ ζουντανά... Ὑστερις, τί θὰ γέν' τοῦ «βιός» χώρ'ς αὐτὰ κι' ἢ ἱλλάδα χώρ'ς τσιουλιάδης;

Ὁ μπάρμπα-Τούλας δὲν εἶναι μοναδικὸς τύπος φαμελιάρη ἀνθρώπου στὰ Κράβαρα. Ὑπάρχουνε πολλοὶ ὅμοιοι του, ποὺ ζοῦνε πίσω ἀπ' τὸν ἥλιο τῆς πατρίδος των, κι' ὥστόσο διατηροῦν ἄσβεστη τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ τους.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας (30.000, περίπου, στὰ 1929) παρουσίαζε, κατὰ τὰ δεδομένα τῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας, μὲ αὐξηση 14,5% κατὰ τὴ δεκαετία 1930 - 1940. Ἔτσι, σήμερα, θᾶπρεπε νὰ ἔφτανε τίς 50.000. Οἱ ἀριθμοί, ὅμως, τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς δὲν παρουσιάζουνε μεγάλη διαφορὰ ἀπ' τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ 1929. Καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι οὔτε ἡ μεγάλη αὐξηση τῶν θανάτων, οὔτε ἡ μεγάλη μείωση τῶν γεννήσεων κατὰ τὴ δεκαετία 1940 - 1950.

(1) Ὃταν χιλιάζουμε, δηλαδὴ γίνονται χίλια, τὰ ζωντανά, χάνεται τὸ «βιός» στὰ Κράβαρα. Κι' ἐπειδὴ ποτὲ δὲ χιλιάζουμε, ποτὲ δὲ χάνεται τὸ «βιός», εὐτυχῶς!..

Οἱ δοκιμασίαι τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς, ποὺ σκόρπισαν τὸ θάνατο σ' ἄλλες περιοχές, δὲν ἐπηρεάσανε αἰσθητὰ τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ στὰ Κράβαρα. Πρὸ παντὸς ἢ πείνα, ἀπὸ παρατήρηση ποὺ ἔκαμα σὲ ὠρισμένα χωριὰ τῆς βορεινῆς Ναυπακτίας, δὲ στάθηκε τρόπος, οὔτε τίς γεννήσεις νὰ περιορίσει, οὔτε τὸ ποσοστὸ τῶν θανάτων ν' αὐξήσει αἰσθητὰ. Ἡ κατάσταση τῆς πείνας εἴτανε μόνιμη κατάσταση στὰ Κράβαρα καὶ γι' αὐτὸ ὁ Κραβαρίτης ἔμεινε, σχεδόν, «ἄτρωτος» κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς γιὰ νὰ συνεχίζει τὰ εἰρηνικά του ἔργα τῆς ἀναπαγωγῆς. Ἡ λεγόμενη φυσικὴ ἢ τεχνητὴ ἀποχὴ θεωρεῖται μέγα ἀμάρτημα γιὰ τὸν Κραβαρίτη. Στὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς, ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἀέρα, τὸ φῶς, τὰ κρύα νερά καὶ τὴν ἱκανοποίηση τῆς συμβολῆς στὴ διαίτιση τοῦ εἴδους μας, μήπως μένει ὑπόλοιπο ἄλλης ἀπόλαυσης τοῦ Κραβαρίτη;

Ὁ λόγος, λοιπόν, ποὺ ἡ καμπύλη τῆς αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ παραμένει στὰ ἴδια, σχεδόν, ἐπίπεδα τοῦ 1929, δὲ θὰ ἀναζητηθεῖ στὴ μείωση τῶν γεννήσεων ἢ στὴν αὐξηση τῶν θανάτων στὰ τελευταῖα χρόνια, οὔτε στὴν ἰσορροπία γεννήσεων καὶ θανάτων. Ὁ περίσσιος πληθυσμὸς «διαρρέει» στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ.

Ἐνα ποσοστὸ 50% τοῦ πληθυσμοῦ κατοικεῖ σὲ ὑψόμετρο ἄνω τῶν 700 μέτρων. Χωριὰ 400-700 κατοίκων ἀποτελοῦνε τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὰ 5% τοῦ πληθυσμοῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργοκτηνοτροφία καὶ τὰ 85% εἶναι ὑπάλληλοι, συνταξιούχοι καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι «ποὺ δὲ στέκονται σὲ χλωρὸ κλαρί».

Ἔτσι, τουλάχιστο, λένε οἱ ἐπίσημες ἢ ἡμι-ἐπίσημες στατιστικὲς.

Κολοκύθια ! Στὰ Κράβαρα κανέναν δὲν ἀ-

σκεῖ συγκεκριμένη μορφή ἐπαγγέλματος, ἱκανοῦ νὰ τοῦ προσπορίσει τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ στοιχειώδη συντήρηση μιᾶς φασίλιας. Στὴν πραγματικότητα τὰ 80% ἀπ' τοὺς Κραβαρίτες εἶναι «πολυτεχνίτες καὶ ρημοσπίτες». Δηλαδή, χτίστες καὶ μαραγκοί, μαραγκοὶ καὶ γεωργοί, γεωργοὶ καὶ γυρολόγοι, γυρολόγοι καὶ ζευγάδες, ζευγάδες καὶ παππάδες, παππάδες καὶ ζευγάδες. Οἱ παππάδες, μάλιστα, δὲν εἶναι μόνο ζευγάδες. Κατὰ κανόνα, εἶναι καὶ δασκάλοι. Κι' ὅταν χρειάζεται νὰ γίνει μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπ' τὸν παππᾶ, τὸ δάσκαλο κι' ἓνα τρίτο μέλος, τὸ τρίτο αὐτὸ μέλος εἶναι ἐντελῶς διακοσμητικὸ. Τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ συγκεντρώνονται στὸ πρόσωπο τοῦ δασκαλοπαππᾶ, ἀποφασίζουν «κατὰ πλειοψηφίαν» ! Στὰ Κράβαρα δὲν ἔχει πέραση τὸ λεγόμενο ἢ παππᾶς — παππᾶς ἢ ζευγᾶς — ζευγᾶς. Ἄν δὲν εἴσαι ζευγᾶς, δὲν μπορεῖ νᾶσαι παππᾶς. Καὶ σὰν εἴσαι παππᾶς, δὲ φτάνει νᾶσαι καὶ ζευγᾶς, ἀλλὰ μπορεῖ νᾶσαι καὶ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο ἀκόμα. Θυμᾶμαι τὸ μακαρίτη τὸν Παπαθόδωρο, ἐφημέριο τῆς Σέλψας κι' Ἀρτοτίβας. Εἴτανε ἀντιπρόσωπος τοῦ δημάρχου καὶ ληξιαρχος τῶν χωριῶν τῆς ἐνορίας του. Γιὰ βιβλίο τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων χρησιμοποίησε ἓνα κοινὸ τετράδιο, διπλωμένο στὰ τέσσερα καὶ φυλαγμένο μέσα στὸ ράσο του. Ποτὲ δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη στὸ βιβλίο του καὶ ὅταν ἡ Κυβέρνηση καλοῦσε ἡλικίες, ἐπιστράτευε... τὸ ληξιαρχικὸ βιβλίο τῆς μνήμης του, μετροῦσε τέρμινα καὶ ἔστελνε τίς καταστάσεις στρατευσίμων. Πολλοὺς τοὺς ἔστελνε δυὸ καὶ τρεῖς φορές νὰ ὑπηρετήσουν τὴν πατρίδα. Ὅπως ἐμένα.

Μέ άλλα λόγια: Οί Κραβαρίτες στὸν τόπο τους εἶναι λίγο ἀπ' ὅλα καὶ στὴ βάση γεωργοκτηνοτρόφοι «μὲ τὴν κάππα κρεμασμένη καὶ στὸ γύφτο τὸ γυνί».

Ξεχωριστὴ φυσιογνωμία κραβαροεπαγγελματία εἶναι ὁ μυλωνᾶς. Ἀλευρωμένος, ξυπόλυτος, μὲ τὰ πανταλόνια σηκωμένα ἀπάνου ἀπ' τὸ γόνα, εἶναι «πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν» γιὰ νὰ μὴ τοῦ ξεφύγει κανένα ξαΐ, ἢ πληρωμὴ του, δηλαδή, σὲ εἶδος. Στὸ πρόσωπό του λείπει, φυσικά, ὁ ἄνθρωπος, ποὺ «κρούει ὁ μύλος κι' ἡ μισὴ φτερωτὴ», φαίνεται, ὅμως, καθαρὰ ὁ ἀπλοϊκὸς καὶ φιλοσοφημένος ἄνθρωπος, ποὺ δὲν ἐννοεῖ νὰ τοῦ ξεφύγει τίποτα. Εἶναι πάντα ξυπόλυτος καὶ ἀνασκουμπωμένος, γιατί ἔχει συνεχεῖς μπελάδες μὲ τὴ δέση⁽¹⁾ του. Γι' αὐτό, λένε, ὅτι «ὅλοι κλαῖν' τὸν πόνο τους κι' ὁ μυλωνᾶς τὴ δέση».

Μὴ νομίζετε, ὅμως, ὅτι κλαίγεται καὶ κόβεται μόνο γιὰ τὴ δέση του, ἐπειδὴ συχνά — πυκνὰ τοῦ κόβεται. Ὁ Νικολακοκώστας τῆς Κλεπᾶς, νὰ ποῦμε, δὲ μπόρεσε ποτέ του νὰ χωνέψει τὴν ταπείνωσή του ἀπ' τὸ Θανελοαντωνόγιαννο: Ἀκοῦτ' ἐκεῖ, ἕνας ξωμάχος, ὅπως ὁ Θανελοαντωνόγιαννος, νὰ φτιάξει μεγαλύτερο γουροῦνι ἀπὸ ἕνα μυλωνᾶ σὰν τὸ Νικολακοκώστα!... Ἡ ὄθλια, ἡ μυλωνοῦ, γύριζε τὰ ξεροτύρια, χασομέραγε μὲ τὴν ἀνορθογραφία της καὶ δὲν τὸ τάιζε καλὰ τὸ γουροῦνι...

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ μυλωνᾶς εἶναι πολὺ

(1) Δέση=τὸ μέρος, ὅπου κόβεται τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ ἢ ρυακιοῦ καὶ μπαίνει στ' αὐλάκι, ποὺ τὸ φέρνει στὸ μύλο.

εὐαίσθητος. Δὲν ἐπιτρέπει σὲ κανέναν ἄλλο τὰ πρωτεῖα. Αὐτὸς πρέπει νὰ φκιάνει τὸ μεγαλύτερο γουροῦνι καὶ κόβεται γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὅσο καὶ γιὰ τὴ δέση του.

Μόνο αὐτὰ; Γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα τοῦ κόσμου ἐνδιαφέρεται καὶ κόβεται ὁ μυλωνᾶς. Ἐκεῖ στὰ Κράβαρα δὲν ὑπάρχουνε, βλέπετε, λέσχες, ἐντευκτήρια κοσμικὰ κέντρα. Τὸ χάνι, τὸ καφενεῖο⁽²⁾, κανένα κουτσομάγαζο, ποὺ εἶναι μαζὺ καὶ μπαλωματῖδικο καὶ ραφτάδικο καὶ φαρμακεῖο. Ὁ μύλος, ὁ νερόμυλος, χαμηλὰ στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ἢ τοῦ ρυακιοῦ, εἶναι τὸ σοβαρότερο κέντρο στὰ Κράβαρα. Ἀλέθει σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι καὶ σίκαλη. Ἀλέθει καὶ ὅλες τὶς ἀλήθειες τοῦ κόσμου, ποὺ περνᾶνε ἀπὸ ἐκεῖ. Γιατὶ ὁ μύλος στὰ Κράβαρα εἶναι ἕνα «ἶδος «Πρακτορείου Εἰδήσεων», ἕνα Κέντρο Πληροφοριῶν. «Ἀπ' τὸ μύλο ἔρχεσαι; τί χαμπήρια μᾶς φέρνεις»; σοῦ λένε...

Ὁ τετραπέρατος μυλωνᾶς διευθύνει αὐτὸ τὸ κέντρο. Εἶναι ὁ καλύτερα πληροφορημένος ἄνθρωπος τοῦ τόπου καὶ... δὲ μποροῦσα παρὰ νὰ δώσω βάση στίς παραπάνω ἀδιάβλητες πληροφορίες, ποὺ μοῦ ἔδωσε μὲ ὅλη τὴ βαρύτητα τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Κραβάρων...

(2) Καὶ τὸ καφενεῖο! Περισσότερα πιστὰ κερνάει τὸ κατάστημα ἀπὸ κεῖνα, ποὺ πληρώνεται.

ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΤΕΡΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ναί ! Καλός και άγιος ό μυλωνάς, καλά κι' άγια μäs τάπε, μεταξύ φτερωτής και δέσης, και μäs άνοιξε τä μάτια. 'Αλλ' ός έπιβεβαιώσουμε καλύτερα τίς μαρτυρίες του. Μυλωνάς είναι ! Και μάλιστα Κραβαρίτης μυλωνάς !

Σε πολλά χωριά υπάρχουν ώραϊα σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, έξωκλήσια. "Όλα έχουνε γίνει με τä έμβάσματα τών ξενητεμένων. 'Η φτώχεια του τόπου και ή έγκατάλειψή του, δημιουργούνε τήν άμείλικτη ανάγκη τής ξενητειάς.

Σε ώρισμένα χωριά, όλοι, σχεδόν, οί άνδρες είναι φευγάτοι. 'Εκεί θä βρείτε μόνο γυναίκες, παιδιά και γέρους άνίκανους νä έργασθόνε. Στίς γιορτές, στά γλέντια, στίς χαρές στερεότυπη είναι ή εύχή: «Καλά δεξιματα» ! (άπ' τόν άνδρα, άπ' τόν γυιό, άπ' τόν άδελφό . . .)

'Η ξενητειά είναι ή έλπιδα και ή άπαντοχή τών νέων για νä ζήσουνε και νä προκόψουνε. Τους γοητεύει σάν Σειρήνα και πολλούς τους κρατάει για πάντα. Μετά τό 1890, και σε μεγαλύτερη κλίμακα μετά τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, σημαντικός αριθμός μετανάστευσε στην 'Αμερική, στη Ρουμανία, στην Αίγυπτο. Στο σύνολό τους χαθήκανε όριστικά για τόν τόπο. Κι' αν γυρίσει ποτέ κανείς, μπροστά στην άθλιότητα, πού διαιωνίζεται στη γενέτειρά του, ξανατραβιέται στα ξένα.

Γλυκόπικρα έκφράζει τόν καϋμό αυτό ή Κραβαρίτικη Μοϋσα:

«Μάννα μου, τä ξένα μ' άρεσαν,
θέλω νä ξαναπάω.

Βάλε μάννα μου και ζύμωνα
του γυιού σου παξιμάδια.

Μαννούλα μου, τη γυναίκα μου
νä μη τήν τυραννήσεις . . .

Πάνου στο γέρμα του ήλιου
νä στρώνει νä κοιμάται» . . .

Κι' έπειδή τόφερε ή κουβέντα για τη γυναίκα, τη σύζυγο δηλαδή, άξίζει νä σημειωθεί, ότι ή γυναίκα σπάνια άκολουθεί τόν άντρα της στην ξενητειά. 'Υπάρχουνε περιπτώσεις άνδρων, πού, τήν έπομένη του γάμου, αφήνουνε τη γυναίκα στους γονείς των και παίρνουνε τόν δρόμο τής ξενητειάς. Και άλλων, πού αφήνουνε μιä ντουζίνα κουτσούβελα, ξεπουλάνε ό,τι έχουνε και δέν έχουνε και παίρνουνε δρόμο . . . για όπου νάνα. Πρόχειρο παράδειγμα ό μακαρίτης μου. (Δέν πρόφτασε νä ξαναγυρίσει, ούτε νä καζαντήσει. "Αφισε εκεί, στην ξενητειά, τä κόκκαλά του. «Θεός σ'χωρέσ' τονε»...)

"Ετσι, ή γυναίκα μένει εκεί, αναπληρώνει τόν άνδρα, μεγαλώνει τä παιδιά και, αν τόν θελήσει ή Μοίρα, τρώει όλα τä ψωμιά της στην νιά προσμονή του άνδρα της — αν, βέβαια, δέν έχει φάει εκείνος πρώτα τä δικά του ψωμιά στην ξενητειά.

'Αλλά οί φιλαπόδημοι, — δέ θä υπάρχει και κανένας μη φιλοπόδημος μετά τόν τελευταίο πόλεμο — και οί ξενητεμένοι Κραβαρίτες δέν μäs ένδιαφέρουν έδω. Θάξιζε ν' άσχοληθεί κανείς έντελώς ξεχωριστά μ' αυτούς. Ούτε οί Κραβαρίτες, πού κυνηγάνε και βρίσκουνε τήν τύχη τους σε διάφορα κέντρα του έσωτερικού και δέν τους άπασχολεί ή ιδέα νä ξαναγυρίσουνε στα ψωμοτόπια, πού γεννηθήκανε, μäs ένδιαφέρουν. 'Εδω μäs ένδιαφέρουν οί Κραβαρίτες, πού δέν ξενητεύονται και εκείνοι, πού ξενητεύονται κάθε τόσο στο έσωτερικό και κάθε τόσο ξαναγυρίζουνε στόν τόπο τους «πλουσιοφορτωμένοι» ! . . .

Τήν πρώτη κατηγορία, εκείνων, δηλαδή, πού

δὲν ξενητεύονται. ἀντιπροσωπεύουν τὰ λεγόμενα «τζάκια» καὶ οἱ . . . «γαιοκτήμονες»!

Ὡς τὴν περασμένη δεκαετία, παρὰ τὴν παρακμή τους, στεκόντουσαν κάπως, τὰ κραβαρίτικα τζάκια. Μιὰ σιωπηρὴ συνθήκη ἀναγνώριζε σ' αὐτὰ τοὺς ἄρχοντες, τοὺς εὐγενεῖς, μπροστὰ στοὺς ὁποίους, οἱ ἄλλοι, ὁ λαουτζίκος ὤφειλε νὰ ὑποκλίνεται: ταπεινά, δουλικά, γιατί οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ ἐξουσιάζανε ὕλικά καὶ πνευματικά τὸν τόπο καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου. Ὁ πόλεμος, ἡ κατοχή, ὁ μεταπόλεμος, περιόρισε πολὺ καὶ τώρα πᾶει νὰ τὸ ἐξαφανίσει, σχεδόν, ὁλότελα τὸ εἶδος αὐτὸ μαζί με τὴν ἐλεεινὴ νοοτροπία, πού εἶτανε βαθεῖα ριζωμένη στὴν ψυχὴ τοῦ Κραβαρίτη, σὰν λείψανο τῶν καιρῶν καὶ τῆς νοοτροπίας τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας.

Οἱ . . . «γαιοκτήμονες» τῶν Κραβάρων βρῆκανε ἀπὸ πάμπου-προσπάμπου μιὰ δρασκελιά τόπο καὶ κουβαλᾶνε χῶμα με τὸν τενεκὲ γιὰ νὰ τὸν συγκρατήσουν καὶ τὸν καλλιεργήσουν. Βόσκουν, ἐπίσης, μερικὰ γιδοπρόβατα γιὰ νὰ λιπαίνουν «τὰς γαίας με τὴν κόπρον των».

Τὴ δεύτερη κατηγορία, ἐκείνων πού ξενητεύονται κάθε τόσο καὶ κάθε τόσο ξαναγυρίζουνε στὸν τόπο τους «πλουσιοφορτωμένοι», ἀντιπροσωπεύουν οἱ γυρολόγοι καὶ οἱ «χατζήδες ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα». Γι' αὐτοὺς θὰ τὰ ποῦμε παρακάτω, κάπως ἰδιαίτερα.

Στὶς δυὸ αὐτὲς κατηγορίες τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κραβάρων, πού, μεταξὺ τῆς «γαλήνης ἐπὶ τοῦ νεκροταφείου τῆς ἐλευθερίας» καὶ τῆς «ἐξόδου σωτηρίας» προτιμᾶνε τὸ πρῶτο,

θαῖπρεπε νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ σπουδαγμένο Κραβαριτόπουλο, πού γυρίζει ξανά στὸ χωριουδάκι του σὰ δάσκαλος, σὰ γιατρός, σὰ δικηγόρος, πρόθυμο γιὰ τὰ «ὑψηλά, τῇ ταπεινώσει», «τὰ πλούσια, τῇ πτωχείᾳ» καὶ αἰχμάλωτο στὸ κελεύδημα τοῦ πουλιοῦ, στὸ κελάρυσμα τῆς κρουσταλλοπηγῆς καὶ — γιατί ὅχι — στὰ μαῦρα γλαρὰ μάτια τῆς Κρουστάλλως του.

Ἀηδισμένος ἀπ' τὴ σκληρὴ βιοπάλη στὴν τρομερὴ ἐτούτη καταβόθρα, πού λέγεται Ἀθήνα, τὸ εἶχα σκεφθεῖ κι' ἐγώ, κάποτε, δταν σπούδαζα Νομικά στὸ Πανεπιστήμιο. Μικρὸς ἐγώ, εἶχα σκεφθεῖ, τί ζητάω σὲ μιὰ μεγάλῃ πόλῃ με μεγάλες κακίες καὶ μεγάλους κινδύνους... Θὰ γυρίσω ξανά στὸ χωριὸ νὰ «ὑπερασπίζωμαι τοὺς ἀδικοῦντας», πού πολλές φορές δὲν ἀδικοῦνε, μὰ συστηματικὰ ἀδικοῦνται κι' ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους κι' ἀπ' τὴ μοῖρά τους. Ἡ Ἀναστασιά, ἡ νεραῖδοπαρμένη, ὅλο τσακώνεται με τὴ Λύμπω γιὰ τὸ νερό τῆς γούρνας⁽¹⁾, πού τὴν ἀπολᾶνε τὰ καβούρια καὶ τρέχουνε στὸν «κατῆ» νὰ τιμωρήσει «τὸν πταίστην» . . . Ἡ Φιλιώ, ἡ μπιρμπιλομάτα: Αὐτὴ πιά, δὲ θὰ συνθηκολογήσει ποτὲ με τὸν περδάρη⁽²⁾! Τῆς πιάνει κάθε τόσο τὴ μαρίνα στὴν παραβόλα τοῦ Κουτσοῦ . . . Καὶ δὲν τοῦ πλερώνει τὸ ποδοκόπι⁽³⁾. Τραβᾶνε κι' αὐτοί, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι, γιὰ τόσο ἀσήμαντα πράγματα, ἴσια γιὰ τὸν κατῆ. Θὰ γυρίσω ξανά στὸ χωριὸ—εἶχα σκεφθεῖ—γιὰ νὰ τοὺς ὑπερα-

(1) Γούρνα=στέρνα με λίγο νερό καὶ πολλὰ βατράχια καὶ καβούρια.

(2) Περδάρης=ἀγροφύλακας.

(3) Πεδοκόπι=ἡ ἀμοιβὴ τοῦ ἀγροφύλακα γιὰ τὴ σύλληψη τῶν ζημιάρικων ζώων, τὰ σύλληπτρα.

σπίζωμαι, μιὰ καὶ θὰ μὲ εὐγνωμονοῦνε καὶ θὰ μοῦ βγάξουνε καὶ τὴ σκούφια κιόλας!

Εἶναι πολὺ λιγοστὲς τέτοιες ἐξαιρέσεις: Τὸ σπουδαγμένο Κραβαριτόπουλο νὰ γυρίζει ξανὰ στὸ χωριό του, διακιντυνεύοντας ἐκεῖ τὸ χαῖρι καὶ τὴν προκοπὴ του. Τὶς λιγοστὲς αὐτὲς ἐξαιρέσεις μόνο ἢ γρηᾷ ἢ βαβᾷ τίς χειροκροτεῖ. Γιατὶ ἢ καὶ μὲν ἢ βαβᾷ «μὶ τ' ἄσουστα ὕστιρ-νά», ποὺ τὰ . . . σώνει κάποτε, κάθε ἀναχώρηση προσφιλοῦς τὴ θεωρεῖ «ζωντανὸ χωρισμό» στὰ Κράβαρα.

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ καὶ τοῦτο μιὰ κι' ἐ-γινε λόγος γιὰ τὸ σπουδαγμένο Κραβαριτόπου-λο: Τὸ 1937 τριάντα Κραβαριτόπουλα ἀπ' τὰ χωριὰ τοῦ Πλατάνου (πληθυσμὸς 3.000) σπου-δάζανε στὸ Πανεπιστήμιο καὶ σ' ἄλλα Ἀνώτα-τα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα. Τὸν ἴδιο χρόνο ἔ-νας μόνο νέος—κι' ἐκεῖνος τῆς κακίᾳς ὥρας—ἀπ' τὴν Ξάνθη (πληθυσμὸς 35.000) κατάφερε νὰ σπουδάσει. Καὶ μὴ νομίσετε, ὅτι τὰ οἰκονο-μικὰ μέσα ἀποτελοῦνε ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ σπουδάσει ἓνα Κραβαριτόπουλο. Ἐκεῖ-νο, ποὺ θέλει, βρίσκει τὸ δρόμο καὶ τὰ κατα-φέρει μιὰ χαρά. Γνωρίζω Κραβαριτόπουλο, ποὺ νήπιο ἀκόμα ἔχασε τὸν πατέρα του καὶ μιὰ σταλιά ἀνθρώπο τὸν ἐκσφενδόνισε ἢ ἀμεῖλ-λικτὴ ἀνάγκη στὸ χάος τῆς Ἀθήνας. Πέρασε ὅλα τὰ στάδια τῆς κοινωνικῆς ἀθλιότητος κα-δυστυχίας καὶ μολαταῦτα, νησιτικὸ πάντα, μόνο-κατάμονο, κατάφερε νὰ σπουδάσει ἀχόρταγα στὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἄλλα Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα. Καὶ εἶναι κρῖμα, ὅτι δὲν ἀντιληφθῆκα-νε τὴν περίπτωσή του οἱ σοφοὶ ἄνδρες τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας γιὰ νὰ βραβεύσουνε τὴν ἀρετὴ του.

Οἱ «γαιοκτήμονες», λοιπόν, τὰ λείψανα τῶν τζακιῶν καὶ τὸ σπουδαγμένο Κραβαριτόπουλο, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἀδερφὲς καὶ γέροι τῶν ξε-νητεμένων καὶ τῶν γυρολόγων καὶ «χατζήδων ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα» ἀποτελοῦνε τὸ μόνιμο πλη-θυσμὸ τῶν Κραβάρων.

Ἄς δοῦμε πῶς τὰ βολεύουνε καὶ «τί καπνὸ φουμάρουνε» οἱ πιὸ πολλοί, οἱ «γαιοκτήμονες», γιατί οἱ ἄλλοι, εἴτε μὲ τὰ μεταναστευτικὰ ἐμ-βάσματα, εἴτε μὲ τὰ φῶτα τῶν σπουδῶν τους σ' ἓνα τόπο, ὅπου βασιλεύει τὸ σκοτάδι, εἴτε μὲ τὰ ἐμπορικὰ «κέρδη», καλοῦτσικα τὰ βο-λεύουνε.

Οἱ πιὸ πολλοί, ψευτονοικοκυραῖοι, ψευτο-ζοῦνε, «ζοῦνε καὶ δὲ φυλᾶνε», ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, «γιὰ νὰ δίνουνε τὸ παρὼν στὴν πρόσκλη-ση τοῦ χωροφύλακα καὶ τοῦ φορατζή». Πρέπει νὰ ψάξει κανεὶς μὲ τὸ φανάρι γιὰ ν' ἀνακα-λύψει πραγματικὸ νοικοκυριὸ ἀνάμεσα σ' αὐ-τούς. Ἐχουνε—δὲν ἔχουνε μερικὲς δεκάδες γι-δοπρόβατα καὶ μερικὰ ζευγάρια μετέωρης γῆς, κουβαλιῶνται, σὰν γατιά, ἐδῶ κι' ἐκεῖ, δυὸ-τρεῖς φορές τὸ χρόνο. Ἔτσι τὸ βρήκανε . . .

Τὸ χειμῶνα στὰ χειμαδιά, γιὰ ν' ἔχουνε κον-τὰ τὰ ξύλα καὶ γιὰ νὰ στήνουνε καμμιὰ «σκά-λα» στὴν «ἀγροφυτεία» τους. Τὴν ἀνοιξὴ στὰ κονάκια ἢ τσαντήρια, ποὺ στήνουνε κάτω ἀπὸ τοὺς δέντρους, γιὰ ν' ἔχουνε πιὸ κοντὰ τὰ λά-χανα καὶ γιὰ νὰ χορταίνουνε τὴν ἐποχὴ. Καὶ τὸ καλοκαίρι μαζεύονται ὅλοι στὴ σπιταρῶνα τοῦ χωριοῦ.

Ἀνθρώποι καὶ ζωντανὰ μοιράζονται κατὰ τὸ δημοκρατικώτερο τρόπο τὴν ἄνεση στὶς κα-τοικίες αὐτές. Καὶ τί κατοικίες! Τέσσερις τοῖ-

χοι. Ἡ στέγη. Ἡ φανέστρα στή σκεπή γιὰ νὰ μπαينوβγαίνουν οἱ γάτες. Παράθυρο; Ἐχουνε καὶ δὲν ἔχουνε. Χώρισμα ὅπωςδήποτε δὲν ἔχουν.

Ὅλα- ὅλα τὰ κομφορ τους εἶναι τὸ κασόνι γιὰ τὸ γέννημα, ὁ τάλλαρος γιὰ τ' ἄλευρι, τὸ σκαφίδι καὶ τὸ πλαστήρι γιὰ τὸ ζύμωμα, τὰ χαλκώματα—λίγα πιάτα θὰ βρεῖτε μόνο στή σπιταρώννα τοῦ χωριοῦ —, ὁ σοφρᾶς, μερικά κούτσουρα ἀντὶ γιὰ σκαμνιά, μερικά γροθάρια⁽¹⁾, γιὰ τὰ παληορούτια καὶ τὸ σαμάρι ἀπ' τὸ φορτιάρικο—σ' αὐτὸ πιά κάθεται ὁ μουσαφίρης κι' ὁ ἐπίσημος ἐπισκέπτης!

Μεγάλῃ πολυτέλειᾳ εἶναι τὰ τζάμια καὶ τὸ ταβάνι. Λεῖπουνε κατὰ κανόνα καὶ στή σπιταρώννα τοῦ χωριοῦ. Καί, νὰ σὰς πῶ τὴν ἁμαρτία μου, καλὰ κάνουνε καὶ λείπουν, ἰδίως τὸ ταβάνι. Χωρὶς αὐτὸ διατηρεῖται στοὺς αἰῶνας τοὺς ἅπαντας ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀξία τῆς ἀστράχας⁽²⁾. Γιατὶ ἡ ἀστράχα εἶναι ἓνα εἶδος μουσεῖου, ὅπου φυλάγονται τὰ οἰκογενειακὰ κειμήλια. Μιά πόχα⁽³⁾ παμπάλαια, πολὺ «μαστορικὴ» καὶ μιὰ κάλτσα τοῦ παπποῦ, ὑποχωρημένη ἀπὸ τὴν πολυκαιρία. Θυμίζουνε στοὺς σημερινοὺς σβαρνιάρηδες τοὺς τσελεπήδες τοῦ παλαιοῦ καλοῦ καιροῦ... Ἐνα παλιοτοῦφεκο—ποιὸς ξέρει πῶς κελαιῖδοῦσε κάποτε κι' ἔσπερνε φωτιά καὶ χαλασμό στ' ἀσκέρια τοῦ Γιουσοῦφ Ἀράπη καὶ τοῦ Σκόντρα Πασσᾶ... Μιά σκουριασμένη κολοκοτρώννα—ἄγνωστο τί τὴν κάνανε οἱ παλαιοί. Τώρα ἐπαναφέρεται στὴν ἐνεργὸ δράση γιὰ τὴ λαχανοσυλλογή... Καὶ τί δὲ βρίσκεται μέσα στὸ οἰκογενειακὸ μουσεῖο τῶν ἀρχαιοτήτων, στὴν ἀστράχα... Μόνον οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι λείπουν ἀπὸ 'κεῖ μέσα γιὰ νὰ ποικίλλουν ἀκόμα πὶο πολὺ τὶς ἀρχαιότητές της...

(1) Γροθάρη = κρεμάστρα ἀπὸ ξύλο, πελεκημένο σὲ σχῆμα γροθιάς.

(2) Ἀστράχα = τὸ κενό, ποὺ δημιουργεῖται στὸ σημείο, ὅπου ἡ σκεπή συναντᾷ τὸν τοῖχο (στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ).

(3) Πόχα = τσαροῦχι.

ΘΛΙΒΕΡΩΤΕΡΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Τὸ ἔδαφος, ὅπως εἶπαμε, εἶναι φτωχό. Μόλις καὶ μετὰ βίας παρουσιάζει ἓνα στρώμα γῆς ἀπὸ 3 - 20 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου στὰ πλευρὰ τῶν βουνοσειρῶν καὶ στίς ὄχθες τῶν ὀρμητικῶν χειμάρρων καὶ ποταμῶν. Τίποτα τὸ ἀξιόλογο δὲν παράγει ὁ τόπος αὐτός. Λίγα καλαμπόκια καὶ σιτάρια καὶ ἄφθονη ρίγανη, χόρτα τοῦ βουνοῦ γιὰ καμμιά πηττα ἢ τσουλόπηττα, λίγα κολοκύθια καὶ ἀνθρώπους—φεῦ!—ἀρκετοὺς γιὰ ἐξαγωγή. Ἀλήθεια σὰς λέω! Ἄν δὲ μὲ πιστεύετε, μπορεῖτε νὰ μάθετε, ὅτι σὲ πολλὰ Κραβαροχώρια—στὴν Κλεπᾶ, στὸν Πλάτανο, στὸ Διασελάκι, στὴ Στράνωμα, στὸ Ἀχλαδάκαστρο, στὴ Λευτέριανη καὶ σ' ἄλλα—ὑπάρχουνε πρόσωπα, ποὺ ἀκοῦνε στὰ οἰκογενειακὰ ἐπίθετα Πήττας, Κολοκύθας, Κουρελῆς, Κοριντζέλης ἢ στὰ παρατσούκλια Μπαλλωμένος, Πατσαούρας, Ριγανᾶς... Μὲ λίγη καλὴ θέληση θὰ τοὺς ἀναγνωρίσετε μόνοι σας:

Κιτρινιάρης καὶ στεγνὸς σὰν ὕσκα ὁ Πήττας καὶ ὁ Κολοκύθας. Τὸν Κουρελῆ, τὸ Μπαλλωμένο, τὸν Κοριντζέλη, τὸν Πατσαούρα σίγουρα θὰ τοὺς μπερδέψετε μὲ τὰ σκιαζούρια⁽¹⁾, ποὺ κρεμοῦνε ψηλὰ στοὺς δέντρους γιὰ νὰ μὴ πλησιάζουνε τὰ ζουλάπια καὶ τὰ πετούμενα στίς «ἀγροφυτεῖες»... Σὰν νὰ τὸν μαδήσανε τὰ πουλιά τὸν Κουρελῆ. Σὰν νὰ τὸν ξεσχίσανε τὰ σκυλιά τὸν Κοριντζέλη. Σακκὶ μπαλλώματα ὁ Μπαλλωμένος. Πατσαβούρα ὄνομα καὶ πρᾶμμα

(1) Σκιαζοῦρι = σκιάχτρο.

ὁ Πατσαούρας... Τόσο ἀπίθανη εἶναι ἡ ντυμασιὰ τους, ἂν δὲν κατάφερε νὰ τὴν ἀναπληρώσει ἡ Οὐνρα ἢ κἀνα δεματάκι ἀπ' τὴ χώρα τοῦ μπάρμπα· Σάμ...

“Ὅσο γιὰ τὸ Ριγανᾶ, ἂν περίμενε νὰ ζήσει μὲ τὸ ἐμπόριο τῆς ρίγανης τοῦ χωριοῦ του, θὰ τοῦχαμε βάλει ρίγανη πρὸ πολλοῦ. Συγκρούεται σκληρὰ μὲ τὴν ἀθλιότητα καὶ τοῦ ἀφήνει τόπο ἢ πείνα γιὰ νὰ περνάει. Νᾶτος! Κάνει κουράγιο ἐπὶ δέκα μῆνες γιὰ νὰ ζήσει τὸν Αὐγουστο καὶ τὸν Τρυτη — τότε πού ὠριμάζουνε τὰ συκὰ του στὸ Μέγα - Βάτο. Μ' αὐτὰ τρέφεται, μαζεύει δύναμη κι' ἀποθηκεύει θερμίδες ἐπὶ δύο μῆνες, νύχτα - μέρα, γιὰ νὰ σπρώχνει τὸν ὑπόλοιπο καιρὸ τοῦ στὸν ἄναντι δρόμο τῆς ζωῆς...

Τρομερὰ φτωχὸς τόπος, λοιπόν, τὰ Κράβαρα. Ἐλάχιστο χῶμα στὸ ἔδαφος — ἴσα γιὰ νὰ χώνουνε τοὺς πεθαμένους. Σαθρὸ ὑπέδαφος. Συγκρατητικὰ ἔργα ἢ τεχνητὰ ἐμπόδια, ἀπαράτητα γιὰ ἐπικλινῇ ἐδάφη, μηδέν. “Ἔτσι, τὸ λίγο χῶμα, πού ὑπάρχει, παρασύρεται σιγά-σιγά πρὸς τὴ θάλασσα καὶ τὸ τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ, πού θὰ περίμενε νὰ ζήσει ἀπ' τὸν τόπο, θὰ εἴτανε καταδικασμένο νὰ γλυστρήσει πρὸς τὸν οἰσοφάγο τοῦ τάφου. Γιατί ἡ παραγωγή του δὲν φτάνει οὔτε γιὰ τρεῖς μῆνες τὸ χρόνο καὶ οἱ ἄνθρωποι, πού ἀντιπροσωπεύουν τὸν πληθυσμὸ αὐτό, δὲν εἶναι, δυστυχῶς, τὸ ἴδιο ἐπινοητικοὶ καὶ προβλεπτικοί, ὅπως ὁ Ριγανᾶς.

“Ὡς σημειωθεῖ καὶ τοῦτο γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ καρρέ. Ἡ ὑπόθεση τῆς αὔξεσης τῆς παραγωγικῆς δυνατότητας τοῦ τόπου, — μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῶν βράχων! — εἶναι μιὰ ὑπόθεση ἀστεία. Ποτὲ δὲ θὰ μπορούσε ὁποιαδήποτε αὔξηση τῆς παραγωγῆς νὰ παρακολουθήσει τὸ ρυθμὸ τῆς αὔξεσης τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ Κράβαρα, πιὸ ἄγωνα ἀπὸ πολλές ἄλλες ἐπαρχίες, εἶναι — μετὰ τὴν Εὐβοία — πιὸ γόνιμα σὲ ἀνθρωποπαραγωγή ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς πα-

ληῆς Ἑλλάδος, ὅπως λένε ἡ στατιστικὴς. Καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς παραγωγῆς του θὰ πλεονάζει πάντοτε.

“Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ, καμαρώστε τώρα καὶ τὴν πολυτέλεια τοῦ διαιτολογίου, πού δὲν παρασκοτίζει τὴ νοικοκυρὰ στὰ Κράβαρα:

«Ψωμί; Μπομπότα! Τὸ καθάριο δέ φτουράει... Μὲ μπομπότα ρουπώνονται ἄνθρωποι καὶ σκυλιὰ», γράφει ὁ Λουκόπουλος⁽¹⁾ Φαί; Κουρλούτη, λάχανα νερομπάμπαλη⁽²⁾, ζεματούρα⁽³⁾, τριφτάδια, τραχανᾶ, μαμαλιγκά — τίς ἐπίσημες μέρες —, κατσαμάκι, πῆττα ἀπὸ πληγούρι λάχανα ἢ κολοκύθια καὶ καμμιά τριψάνα γάλα ἢ ξυνόγαλο. Γιὰ προσφάϊ ψήνουνε κάποτε κρεμμύδια στὴ χόβολη — τ' ἀποφεύγουνε ὅμως, γιατί «ἀπορρίχνουνε τὰ ζωντανά»! Κρέας, μόνο τίς χρονιὰρες μέρες. Τὰ βωδινὰ δὲν τὰ τρῶνε οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ γυναῖκες. «Ὁλη-δλη ἡ νοστιμάδα τοῦ φαγιοῦ των εἶναι τὸ ἀλάτι πού ρίχνουνε μέσα. Λάδι, κόμπο... Ποῦ νὰ βρεθεῖ τέτοιο πρᾶμμα! Κι' ἂν βρεθεῖ, τὸ βάζουνε μὲ τὸ ἀδράχτι», γράφει ὁ ὑπέροχος Λουκόπουλος.

Τὸ λίγο τυρὶ τὸ πουλᾶνε ἡ τώχουνε γιὰ μπουδιά. Τ' αὐγὰ τᾶχουνε γιὰ τὸ γαμπρό, τὸν εἰσπράχτορα καὶ τὸ χωροφύλακα. Ὅσο γιὰ τὸ βούτυρο, βρίσκεται μιὰ ἰδεούλα ἀπὸ δαῦτο ἐκεῖ δὴ στὸ λαῖνι. Τὸ φυλάει «σὰν κόρη ὀφθαλμοῦ» ἢ νοικοκυρὰ. Μὲ τί θὰ γίνε, μαθές, τὸ «τ' γαν' στὸ» γιὰ τὸ γαμπρό, τὸν εἰσπράχτορα καὶ τὸ χωροφύλακα; “Ἐπειτα, πῶς θὰ ξεντροπιαστοῦνε μπροστὰ σ' ἓνα ξένο, πού θὰ κοπιάσει ἀπ' τὸ κανάκι τους;

“Α! “Ὁλα κι' ὅλα! Ὁ Κραβαρίτης μπορεῖ ὁ ἴδιος νὰ πεινάει, νὰ μὴ χορταίνει ποτὲ του. Πάντα, ὅμως, θὰ ἔχει κάτι φυλαγμένο γιὰ τὸν ξένο του. Τὸν εἶδε νὰ περνάει ἀπὸ μακρυὰ;

(1) Βλ. Ποιμενικάτης Ρούμελης, Δ. Λουκόπουλου.

(2) Νερομπάμπαλη = μουσκεμένα ξεροκόμματα.

(3) Ζεματούρα = βρασμένα ξεροκόμματα.

Πάσχει νά τόν γνωρίσει καί νά τόν φιλοξενή-
σει στόν ἀφιλόξενο τόπο, ὅπου ἔχει στημένη τήν
καλύβα του. Νά τόν φιλοξενήσει μέ ὅλη του
τήν καρδιά, μέ ὅ,τι ἔχει καί δέν ἔχει. Θέλει νά
μάθει ἀπό ποῦ ἔρχεται, ποῦ πηγαίνει, πῶς τόν
λένε, τίνος εἶναι, τί χαμπέρια ξέρεי ἀπ' τό ἐ-
σωτερικό, ἀπ' τό ἐξωτερικό, ἀπ' ὅλο τόν κό-
σμο. Γιά νά τόν προσελκύσει, θά τόν πείσει,
ὅτι θά νυχτώσει ἢ θά τόν πιάσει ἡ ζέστα καί
μέσα στή νύχτα ἢ στό καταμεσήμερο — ἀνθρώ-
ποι εἴμαστε! Μπορεῖ νά πέσει ἀπάνου σέ στοι-
χειά καί νά πάει θράσιος.

Τό κατάφερε νά τόν καταδεχτεῖ ὁ ξένος
του; Χρυσός ἄνθρωπος, θά πεῖ, κι' ὅς εἶναι
ντενεκές! Δέν τό κατάφερε; Μπα, μπα, μπα!
Πολύ ψηλομύτης κύριος καί ἀφωρισμένος ἄν-
θρωπος, θά πεῖ, κι' ὅς εἶναι χρυσός ἄνθρωπος
ὁ ξένος.

ΗΘΙΚΑ ΚΑΙ ΕΘΙΜΟΤΑΞΙΚΑ

Τά ζητήματα τῆς ἠθικῆς καί γενικώτερα ἡ
ἐθιμοταξία τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώ-
πων στά Κράβαρα, ποῦ καί ποῦ, δέν ξεπερνᾶνε
τόν κύκλο τῶν πατριαρχικῶν ἀντιλήψεων.

Ὁ ἔρωτας, νά ποῦμε, εἶναι ἕνα εἶδος «ἀπη-
γορευμένου καρποῦ» καί ἡ γυναίκα θεωρεῖται
σάν δεύτερης ποιότητος λάσπη. Καλύτερα νά
μὴ γεννιέται, ἀλλά μιὰ καί γεννιέται, καλύτερα
εἶναι νά πεθαίνει τήν ἴδια στιγμή, ποῦ γεννιέ-
ται.

Ἡ γυναίκα! Πόσους ψαλμοὺς δέν τίς ψέλ-
νουν οἱ ἀνθολόγοι τοῦ ἔρωτα καί πόσα δάκρυα
δὲ «ρέουν» γιά τό χατήρι τῆς καί γιά τὰ νάζια
τῆς ἄλλοῦ... Ἐνῶ στά Κράβαρα τῆς ψέλνουν
τόν ἀναβαλλόμενο οἱ «συνθηκες» καί ποτίζει
αὐτὴ μέ τὰ δάκρυά τῆς τήν κοιλάδα τοῦ Κλαυθ-
μῶνα τῆς.

Μπαίνει πολὺ πρόωρα στή ζωὴ. Καί, νήπιο
ἀκόμα, παίζει τὸ ρόλο τῆς μέσα «στό κύτταρο

τῆς κοινωνίας», ὅπως θέλει ὁ Καρέλ, ποῦ λέ-
γεται οἰκογένεια: Φροντίζει τὰ μικρότερα ἀδερ-
φάκια τῆς, μαθαίνει νά πλέκει, νά πλένει, νά
σαρώνει, νά κουβαλάει νερὸ ἀπ' τὴ βρύση, νά
φορτώνεται γιά νά ψηθεῖ γρήγορα, νά προσέ-
χει «τὰ πράγματα» νά μὴ κάνουνε ζημιές κ. ἄ.
Παίζει, δηλαδή, — ὑποχρεωτικά — ἕνα δύσκο-
λο καί πολυσχιδῆ ρόλο γιά νά μὴ τὴν ποῦν,
ἀπ' τὰ μικράτά τῆς, μπουχλιάβω⁽¹⁾ καί χαρα-
μοφάη!

Πηγαίνει κάποτε στοὺς σκολειό, μὰ γρήγορα
τὴ σχολᾶνε. Τί νά τὰ κάνουνε τὰ γράμματα οἱ
τσούπες στά Κραβαροχώρια... Μεγαλώνει σάν
τὰ ζωντανὰ καί σάν τὰ ζωντανὰ τὴν παντρεύου-
νε μέ ὅποιον θελήσουνε ἐκεῖνοι, ποῦ τὴν ὀρί-
ζουνε. Νά διαλέξει αὐτὴ τὸν ἄνδρα, ποῦ θά πά-
ρει: «Ἄς κοπιάσει νά τὸ κάνει χωρὶς νά τὴ μο-
λογᾶνε καί νά μὴν ἀποσώνουνε οἱ χωριανοί
τῆς...

Ἀλλὰ μὴ φαντασθεῖτε, ὅτι καί ὁ ἄνδρας
ἔχει καμμιὰ πρωτοβουλία στήν ἐκλογή του. Εἴ-
ναι μεγάλο πρᾶγμα νά κλείσει τὸ μάτι του σέ
μιὰ τσούπα, νά τὴν κρατήσῃ στοὺς χορὸ χωρὶς
μαντήλι ἢ νά τὴ γαργαλίσει ὕπουλα κάτω ἀπ'
τὰ ποῦπουλα, στ' ἄλῳνι, ὅπου ξεφλουδίζουνε
καλαμπόκια ὀλονυχτίς... Τοῦ ἐπιτρέπεται μόνο
νά μᾶς τραγουδήσῃ, ὅτι «πολλὲς νύχτες περ-
πάτησε μ' ἕν' ὁμορφο κορίτσι» καί ὅτι «κάτου
στά βασιά πλατάνια κάθονταν δυὸ παλληκά-
ρια μέ μιὰ λυγερή». Καί τὸ τραγοῦδί του νά μὴ
σημαίνει τίποτε! Γιατί εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύ-
νατο νά περπατήσῃ τὴ νύχτα, καί μάλιστα
πολλὰς φορές, μέ ὁμορφο κορίτσι ἢ νά ξεμονα-
χιάσουνε τὴ λυγερὴ τὰ παλληκάρια κάτω στά
βασιά πλατάνια καί νά φᾶνε, μάλιστα, μαζί τῆς
καί νά πιοῦνε καί νά τὴν ξετάξουν, ὅπως συμ-

(1) Μπουχλιάβω=τεμπέλα, μαχμουρλοῦ, χονδρο-
κομμένη.

πληρώνει τὸ τραγοῦδι. Τέτοια πράγματα δὲν τὰ σηκώνουνε στὰ Κράβαρα. Ἐκεῖ ἡ τιμὴ κρέμεται στὸ γροθάρι μαζί μὲ τὴν καραμπίνα ἢ κρύβεται στὸ σελάχι μαζί μὲ τὴ χατζάρα.

Τὸ πολὺ-πολὺ ἐπιτρέπεται στὴ βοσκοπούλα «νὰ κάθεται πάνου στὴν ψηλὴ ραχοῦλα» καὶ στὴν ἀπέναντι ραχοῦλα τὸ τσοπανόπουλο νὰ παίζει . . . τὴ φλογέρα «ἀπ' ἀγάπη λαβωμένο καὶ βαρεῖα βαλαντωμένο». Ἡ νὰ βόσκει τὰ ζᾶ της ἢ Χαϊδούλα καί, σὰν μεγάλος διπλωμάτης, νὰ λέει στὸ Λάμπρο ἐκεῖ κοντὰ της, ποὺ βόσκει κι' αὐτὸς τὰ ζᾶ του: «Γύρισ' τὰ ζᾶ σου κατὰ δῶ νὰ βλέπω σε, νὰ βλέπω τα νὰ μὴν ἔμπεϊ κανένα μέσα στὰ σπαρμένα, τὰ ὀψιμογιωμένα» . . .

Ἔτσι, περίπου, ἐπιτρέπεται νὰ ἐκδηλώνεται, νὰ μεγαλώνει καὶ νὰ πεθαίνει ὁ ἔρωτας στὰ Κράβαρα. «Οἱ νέοι ζευγαρώνονται σὰν τὰ ζωντανά, ὅπως γράφει ὁ Θ. Πετσάλης, γεννοβολοῦνε καὶ παλεύουνε μὲ τὰ γουρούνια, μὲ τίς ὄρνιθες, μὲ τοὺς σκύλους, μὲ τὰ γίδια καὶ τὰ ζουλάπια». Καὶ βολοδέρνουνε καὶ μοχθοῦνε καὶ δοκιμάζονται σὰν τὰ ζωντανὰ σὲ «κᾶνα δυὸ ζευγάρια γῆς».

Ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ συμφωνία τοῦ γάμου παίζει ἡ προίκα, σὲ εἶδος καὶ σὲ χρῆμα. Τὴ συμφωνία αὐτὴ, στίς πιὸ πολλές περιπτώσεις, τὴν κλείνουνε οἱ γονεῖς τῶν νέων. Ἄν ὁ γαμπρὸς τύχει νὰ ἔχει ἐλεύθερη ἀδερφή, τὴν προίκα, ποὺ παίρνει, τὴ δίνει γιὰ τὴν ἀποκατάστασή της. Νόμος ἀπαράβατος αὐτό, ποὺ τὸν τηροῦνε πάντα οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν «ἀναντάμ — παπαντάμ». Καὶ τὰ παιδιὰ συμμορφώνονται. Ἀλλοίμονο σὲ κεῖνο, ποὺ δὲ θὰ συμμορφωθεῖ. Τὴν κατάρρα τοῦ γονιοῦ του θάχει καὶ θὰ χάσει τὸ μεγαλύτερο καὶ μοναδικὸ κληρονομιαῖο ἀγαθὸ στὰ Κράβαρα: Τὴν εὐχὴ τοῦ γονιοῦ! «Εὐχὴ γονιοῦ σου ἔπαρε καὶ στὸ βουνό! περπάτο», λένε, ὡς ἐξοῦσιοι καὶ ὑπεξοῦσιοι.

Ἄν, βέβαια, οἱ νηόπαντροι, μὲ τὴν ἡρωϊκὴ

αὐτὴ μεταβίβαση τῶν «προικῶν», δὲν καταφέρνουνε ποτὲ τοὺς νὰ βροῦνε τὰ μέσα νὰ στησουνε τὸ δικό τους τὸ καλύβι, αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία. Πρὸ παντὸς αὐταπάρνηση! . . .

Τὰ καθήκοντα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ πατέρα, ποὺ πηγάζουν ἀπ' τὸ οἰκογενειακὸ μας δίκαιο, ἀποτελοῦνε «στιλπνὴ αἰσιοδοξία τοῦ νόμου». Ἡ μητέρα ὀφείλει νὰ συμμορφώνεται μὲ τὴν κολοκάγαθη ὑπόδειξη «νὰ τιμᾷ καὶ νὰ σέβεται». Ὁ πατέρας «δικαιοῦται» νὰ πηγαίνει μπροστὰ καβάλλα στ' ἄλογο. Ἡ μητέρα «ὕποχρεοῦται» νὰ ἀκολουθεῖ φορτωμένη πουρνάμια καὶ πλέκοντας μαζί τὰ μάλλινα ἢ κρατώντας τὸ παιδί στὴν ἀγκαλιά της.

Θεοφοβούμενοι ἄνθρωποι οἱ Κραβαρίτες, ξέρουνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα, ποὺ λένε, ὅτι «ὁ ἀνὴρ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ἡ δὲ γυνὴ ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ τὸν ἄνδρα». Καὶ πράγματι, ὁ ἀνὴρ εἶναι στὰ Κράβαρα ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικός, μάλιστα, πολὺ περήφανη κεφαλὴ! Πολλὲς φορές δὲν καταδέχεται νὰ καλεῖ μὲ τὸ βαφτιστικὸ της τὴ συμβία του. Τῆς φέρνεται μὲ τὸ ἀγέρωχο ὕφος τοῦ καβαλλάρη, ποὺ θέλει πάντα πειθήνιο στοὺς χαλινούς του τὸ ἄλογό του. Ἡ δὲ «γυνὴ», ποὺ οὐσιαστικὰ εἶναι ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ τύραννος τοῦ ἀνδρός ἄλλοθ, στὰ Κράβαρα ὑπακούει καὶ φοβᾶται τὸν ἄνδρα, ὅπως τὰ ἀδύνατα ὑπακοῦνε καὶ φοβοῦνται τὰ δυνατὰ στὴ ζούγκλα. Αὐτὴ, πιά, δὲν τολμάει νὰ προφέρει τὸ βαφτιστικὸ τοῦ ἀνδρα τῆς ὀχι μόνον ἐκεῖ, στὰ Κράβαρα τῆς βορεινῆς Παιονίας, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλα τὰ Κράβαρα τοῦ λυτρωμένου καὶ ἀλύτρωτου ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου, ἀπ' τὴν Κύπρο ὡς τὴ Χειμάρρα κι' ἀπ' τὸ Ταϊνάρο ὡς τὸν Ἑβρο. Καὶ ξέρετε γιατί δὲ θὰ καλέσει τὸν ἄνδρα της μὲ τὸ βαφτιστικὸ τοῦ ἢ γυναῖκα τοῦ μπάρμπα - Πήλιου στὴ Χειμάρρα; Ἀπλούστατα, γιατί «δὲν κάνει μωρὲ, δὲν κάνει!» θὰ σὰς ἀπαντήσῃ ἡ ἴδια.

Καὶ νὰ ξέρατε τί ἀνδρογυναῖκες εἶναι σύ-

τὲς οἱ γυναῖκες οἱ τόσο φοβισμένες κάτω ἀπ' τὸν Ἰσκιο τοῦ ἀνδρα τους! «Μπάρμπα - Πήλιαινα» τὴν εἶπα τὴ γυναῖκα τοῦ μπάρμπα - Πήλιου στὴ μάχη τῆς Σκουτάρας. Πολέμησε μαζί μας παλληκαρίσια καὶ δὲ θὰ μπορέσω νὰ τὴν ξελάσω ποτέ. Μὲ τὸ νουφέκι στὰ χέρια σταματοῦσε τὸ φευγιὸ πρὸς τὴν Αὐλῶνα τοῦ βερσαλλιέρου τοῦ Καμπολλέρο καὶ τοῦ γνεφε νὰ γυρίσει πίσω, μὲ ψηλὰ τὰ χέρια. «Μώρ' σὺ Τόνι, ἄμυαλε Τόνι! Ποῦ πᾶς ἀπ' ἐκεῖ; Ἀπ' ἔδω πᾶν» στὴν Ἀθήνα! Καί, σκορπίζοντας ρίγη ἐνθουσιασμοῦ στοὺς φαντάρους μας,—τὴ θυμᾶμαι σὰν νᾶταν χτέες—τοῦδειχνε περήφανα τὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἀθήνα, τὸ δρόμο τῆς αἰχμαλωσίας του.

Ἰδια, ἀπαράλλαχτη, σὰν τὴ μπάρμπα - Πήλιαινα εἶναι ἡ γυναῖκα στὰ Κράβαρα τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπαίθρου. Ἡρωϊκὴ γυναῖκα, λύκαινα σωστή. Πρώτη καὶ καλύτερη στὶς δουλειές τῆς φαμίλιας. Ἀκόμα καὶ ὅταν εἶναι ἔγγυος ἐργάζεται, πρέπει νὰ ἐργάζεται πολὺ. Γιατί τὸ ραχάτι καὶ ἡ ἀκίνησις τὸ ξυγκώνει τὸ παιδί καὶ δὲ βγαίνει εὐκολα, λένε οἱ αὐτοδίδαχτες μαμμές! Καὶ γεννοῦνε, γεννοῦνε, γεννοῦνε—μιά καὶ τὸ πρόβλημα τῆς παιδοποιΐας εἶναι τὸ ἀπλούστερο πρόβλημα τῆς φαμίλιας. Πολλὰ παιδιὰ, εὐλογία Θεοῦ!, λένε. Καὶ «αὐξάνονται καὶ πληθύνονται». Καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ τὰ λοιπὰ...

Αὕτὴ εἶναι ἡ κατὰστασις. Καὶ θὰ περίμενε κανεὶς νὰ ἀληθεύουν οἱ μαρτυρίες τοῦ Θ. Πετσάλη, ποὺ ἀναφέρονται, βέβαια, σὲ πολὺ παλιότερη ἐποχὴ, ἀλλὰ ἔχουνε νὰ κάμουνε μὲ τὸν ἴδιο τόπο, μὲ τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους, ποὺ σὰν τοὺς λύκους, ἀλλάζουνε τὴν τρίχα, ἀλλὰ τὸ χούϊ δὲν τ' ἀλλάζουνε. Γράφει, λοιπόν, ὁ Πετσάλης: «Λίγες κουβέντες θὲ ν' ἀκούσεις. Δὲν ἔχουνε δὰ καὶ τί νὰ ποῦνε. Ἰσα - Ἰσα ὅ,τι πρέπει γιὰ τὸ βιοπόρεμα. Πότε - πότε γιὰ νὰ κλαυτοῦνε, πότε - πότε γιὰ νὰ βριστοῦνε. Πιὸ πολὺ μιλάνε μὲ τὰ ζωντανά, παρὰ ἀναμεταξύ τους».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι οἱ Κραβαρίτες μιλάνε

πολὺ μὲ τὰ ζωντανά τους. Ἀλλὰ καὶ ἀναμεταξύ τους λένε πάρα πολλὰ πράγματα. Στὸ μῦλο, στὸ κουτσομάγαζο, στὸ χάνι, στὴ ρούγα, στὰ γλέντια τους θ' ἀκούσετε—καὶ τί δὲ θ' ἀκούσετε... Μόνο γιὰ τὴ φτώχεια τους δὲ μιλάνε, γιὰ τὴ εἶναι περήφανοι. («Ἄν τύχει νὰ πῆσει κάτου ἡ μότη τους δὲ θὰ σκύψουνε νὰ τὴν πιάσουνε. Θὰ τὴν κλωτσήσουνε καὶ θὰ προσπεράσουνε).

Δὲν μιλάνε γιὰ τὴ φτώχεια τους γιὰ νὰ μὴν ἀντιληφθεῖτε, οὔτε τὴν ὑπαρξή της, οὔτε τὴν ἔκτασή της. Καὶ γιὰ νὰ ἐξαφανίσουνε κάθε ὀπινόιά σας, δὲν ἀποκλείεται νὰ σᾶς διαβεβαιώσουν, ὅτι ὅλες οἱ κόττες στὰ Κράβαρα κάνουνε δικροκα αὐγά, ὅτι οἱ γίδες καὶ οἱ προβατίνες γεννᾶνε δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, ὅτι οἱ λαγοὶ φορᾶνε πετραχήλια καὶ ἄλλα πολλὰ, ποὺ θὰ σᾶς κάνουνε νὰ μὴ μπορεῖτε νὰ φαντασθεῖτε πόσο... εἰδυλλιακὴ εἶναι ἡ ζωὴ στὰ Κράβαρα.

Δὲ μιλάνε, λοιπόν, ἀλλὰ φλυαροῦνε καὶ γλεντᾶνε συχνά - πυκνά μὲ τὴ φτώχεια τους. Δὲν χρειάζονται δὰ καὶ σπουδαῖα πράγματα γιὰ νὰ γλεντήσουν οἱ φτωχοὶ τὴ φτώχεια τους. Ἀρκεῖ νὰ ὑπάρξει ἡ ἀφορμὴ καὶ τὸ ὄργανο. Ἐ! τότε πιά θ' ἀκούσετε καὶ θὰ δεῖτε «τούμπανα στὴ Χώμορη, χορὸ στὸν Κολοσύρτη»⁽¹⁾. Εἶναι δὲν εἶναι σαρακοστή, νηστεύουνε. Καὶ εἶναι δὲν εἶναι γιορτὴ, γλεντᾶνε. Εἰδικὰ ἐκεῖ, στὰ «ἐπίσημα» Κράβαρα, ἡ «θέση» εἶναι νὰ «παίζει Καραϊσκάκη» τὸ στομάχι. Ἡ «ἀντίθεση» νὰ παίζει κλαρίνο ὁ Καρακώστας μὲ τὴν ὀρχήστρα του. Καὶ ἡ «σύνθεση»... εἶναι ὁ τρικοῦβερτος, ποὺ στήνεται κάτω ἀπὸ τὸ πλατάνι. Βέβαια, τὸ μουσικὸ αὐτὸ λεσηκῶμα τοῦ Κραβαρίτη παρουσιάζει, κάποτε, ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ἐσωτερικὲς διαφορὰς. Στὴ Ρούμελη τὰ τούμπανα τῆς Χώμορης λεσηκώνουνε τὸν Κολοσύρτη. Κοντὰ στὰ Γιάννενα ἡ κατσαρόλα, ποὺ βράζει στὸ ἓνα χωριό,

(1) Ἡ Χώμορη εἶναι ἀκριβῶς ἀπέναντι στὸν Κολοσύρτη (Μηλιά).

ξεσηκώνει τὰ στομάχια στὸ ἄλλο χωριό. «Στὸ Μπισνοτοῦνι βράζει ρύζι, μὰ στὴν Τζέλοβα μυρίζει», λένε οἱ Γιαννιώτες. Ὁ Κραβαρίτης τῆς Ρούμελης, βάρδα μὴ μυριστεῖ γάμο καὶ χαρά. "Ε! τότε πιά «ἔθε γάμος καὶ χαρά, τράβα Γιάννου μασκαρᾶ»!, τοῦ λένε. "Οχι θὰ σκάσει ὁ Γιάννος, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ γεννηθεῖ στὰ Κράβαρα κι' ὄχι στὸ Κολωνάκι...

"Οξω φτώχεια, λοιπὸν. Καὶ παραπέρα ἢ ἄλλη πλευρὰ τῆς συνηθισμένης φλυαρίας: Δὲν πρόκειται νὰ σᾶς πετάξουνε μιὰ ξερὴ καλημέρα καὶ νὰ προσπεράσουν. "Εχετε δικαίωμα νὰ τοὺς παραξηγήσετε... «'Ακοῦς ἰκεῖ! Ν' ἀνταμώσου στ' στράτα τοῦ Μήτρου τ' Γιαννακώργ' κι' νὰ μ' πεῖ μ'σὴ καλ'μέρα σὰ νὰ τ' σκότουςα τοὺν πατέρα»! Ὁλόκληρη καὶ ἀπαραξήγητη καλημέρα στὰ Κράβαρα εἶναι ἡ τυπικὴ καλημέρα τοῦ μπάρμπα-Ἀριστοφάνη (συνταξιούχου χατζή, παντοπώλη, χασάπη καὶ... ἀμπελουργοῦ), ἀπ' τ' Ἀχλαδόκαστρο. "Εχετε—δὲν ἔχετε ὄρεξη πρωῒ-πρωῒ, θὰ σᾶς χαμογελάσει τὸ θεῖο γέλοιο τοῦ ἀπὸ μακρυὰ καὶ θὰ σᾶς τραβήξει ὁλόκληρο τὸ ποίημα τῆς ρουμελιώτικης ἐγκαρδιότητος: «Καλ' μέρα, Νάσιου μ', τί κάν'ς, καλὰ εἶσι, γιρὸς, δυνατός, ντούρους, κουμουντούρους»... Καὶ θὰ σᾶς σφίξει δυνατὰ τὸ χέρι μέσα στὴν ἀγέραστη χερούκλα του. Καὶ δὲν ἔχει σημασία ἂν σᾶς εἶδε χτές. Καὶ ἂν δὲν εἶστε ὁ Νάσιος, ἀλλὰ ἓνας ξένος περαστικὸς καὶ βιαστικὸς, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ σᾶς: Θὰ σᾶς κοπεί ὑποχρεωτικὰ ἢ φούρια γιὰ νὰ ὑποστεῖτε πιδ μακρόσυρτα τὸ χαβᾶ τῆς κραβαρίτικης καλημέρας.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΙΡΕΣΗ

'Απ' τὰ Κράβαρα, ὅπως εἶδαμε, ξεκινᾶνε καὶ στὰ Κράβαρα ξαναγυρίζουν οἱ «χατζήδες ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα» καὶ οἱ γυρολόγοι.

Καιρὸς εἶναι, ὅστερα ἀπ' ὅσα εἴπαμε γιὰ τοὺς ἄλλους, νὰ ποῦμε τὰ πρέποντα καὶ γι' αὐ-

τοὺς καὶ γιὰ τοὺς ὁμογάλακτους ἀδελφούς των, τοὺς διακονιάρους. Γιατί, ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, κάθε εἶδους ἀγυρτεία καὶ διακονία τῆς χώρας ξεκινᾶει ἀπ' τὰ Κράβαρα! Ἐκεῖ δὲ στὰ Κράβαρα τῆς βορείνης Ναυπακτίας ἐδρεύει, τάχα, τὸ ἑλληνικὸ Πατεπιστήμιο τῆς Ἀγυρτείας καὶ τῆς Διακονίας. Κι' ἀπὸ 'κεῖ κατεβαίνουν ὅλοι οἱ σαρανταματσουκάδες⁽¹⁾, οἱ σαράφηδες καὶ οἱ κάθε λογῆς πηλαλομούτρηδες⁽²⁾...

Μὲ τοὺς διακονιάρους, τοὺς ζητιάνους δηλαδὴ, ἀσχολήθηκε παλιότερα, στὰ χρόνια τοῦ Τρικοῦπη, ὁ Καρκαβίτσας μὲ τὸ βιβλίο του «Ὁ Ζητιάνος». Γόν ἡρώα του, τὸν Κώστα Τζιρίτη ἢ Τζιριτόκωστα, τὸν παίρνει ὁ Καρκαβίτσας ἀπ' τὰ Κράβαρα τῆς βορείνης Ναυπακτίας καὶ τὸν «περιπλανᾷ» στὰ χωριά τοῦ Ὀλύμπου. Εἶναι, λέγει, ζητιάνος ἀπὸ φυσικὴ στὴ ζητιανιά ροπή, ποὺ τοῦ ἔχει γίνει ἀνάγκη ἀπαραίτητη. Ἀπατᾷ τὸν κουτόκοσμο, μαζεύει παλιοπαπούτσια καὶ παλιοσιδερά, τὰ κάνει χρυσάφι καὶ γυρίζει στὸ σπίτι του «πλουσιοφορτωμένος»!...

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι, παλιότερα, ἀπὸ ὠρισμένα χωριά τῆς Κλεπᾶς, τοῦ Πλατάνου καὶ τῆς Κόνισκας, (ποὺ συμπεριλαμβανότανε τότε στὴν ἐπαρχία Ναυπακτίας) βγήκανε μερικοὶ ζητιάνοι. Ἡ ἀμείλικτη ἀνάγκη, ὅπως εἶδαμε, τοὺς ἔκανε νὰ ξεκίνοῦνε ἀπ' τὰ χωριά τοὺς «ξυπόλυτοι, μ' ἓνα ραβδί στὸ χέρι (γιὰ νὰ φυλάγονται ἀπ' τὰ σκυλιὰ) κα' ἓνα ταγάρι σταυρωτά». Τὸ ἀπελπισμένο αὐτὸ ξεκίνημα δὲν εἶτανε ποτέ, στὴν ἐννοιά του, ἓνα ἀθλίο καὶ ἀναξιόπρεπο ξεκίνημα. Σκοπὸς του εἶτανε τὸ ἐμπόριο, τὸ πλανώδιο ἐμπόριο μὲ εἰκονοθλές, καθρεφτάκια, τσατσaráκια, βελόνια, κουβαρίστρες. Ἴσως μερικοὶ ν' ἀρχίζανε ἀπ' τὴ ζητιανιά, γιατί, φυσικά, ἓνα ραβδί στὸ χέρι κι' ἓνα ταγάρι σταυρωτά φτιάχνουν

(1) Σαρανταματσουκάδες εἶναι οἱ διακονιάρηδες μὲ 40 ματσούκια.

(2) Πηλαλομούτρηδες=πλάνητες, ἄνθρωποι, ποὺ δρόμο παίρνουνε, δρόμο ἀφίνουνε.

ένα βέβαιο ζητιάνο, αλλά δεν είναι αρκετά κεφάλαια για ένα βέβαιο ξεκίνημα στο λιλλιπούτειο, έστω, εμπόριο του γυρολόγου. Όπωςδήποτε, όμως, η φυσική ροπή και ο τελικός σκοπός έιτανε τὸ εμπόριο καὶ ὄχι ἡ ζητιανιά.

Τὸ εμπόριο, καὶ μάλιστα τὸ πλανώδιο εμπόριο, σὲ παλιότερες ἐποχές, τότε ποὺ ἡ ληστεία στὸ ὑπαιθρο δὲν εἴτανε ἀσυνήθιστο φαινόμενο, ἀντιμετώπιζε τρομεροὺς κινδύνους. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ὁ γυρολόγος ἔμενε χωρὶς πεντάρα στὴν τσέπη, ἔρημος σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο, μακριὰ ἀπ' τὸν τόπο του. Ἡ ἀμείλικτη ἀνάγκη νὰ ἐξοικονομήσει τὰ μέσα τῆς ἐπιστροφῆς στὸ χωριό του, τὸν ἔσπρωχνε καὶ πάλι στὴ ζητιανιά ἢ τὸν ἔκανε νὰ ἐπινοήσῃ ἄλλο ἐπάγγελμα, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ «χατζῆ ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα».

Ἔτσι δημιουργηθήκανε οἱ πρῶτοι ζητιάνοι στὰ Κράβαρα. Καὶ ξεκίνησαν ὄχι μόνο ἀπ' τὴ βορεινὴ Ναυπακτία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάθε γωνιά τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου, ὅπως ἀπ' τὸν Ἅγιο Πέτρο τῆς Κυνourίας, ἀπ' τὴ Βολισσὸ τῆς Χίου, ἀπ' τὴν Στεμνίτζα τῆς Γορτυνίας κι' ἀπ' ἄλλα φτωχὰ, ἄγωνα καὶ ξεχασμένα ἀπ' τὴν πολιτεία μέρη.

Μολαταῦτα, στόχος τῶν ἐμπαιγμῶν καὶ τῆς καταφρόνσεως εἶναι μόνο τὰ Κράβαρα τῆς «ἐπίσημης» ἐκδοχῆς, ἡ Ναυπακτία. Σ' αὐτὴ ἀνήκουνε τὰ προνόμια τῆς μπουλιαριᾶς⁽¹⁾ καὶ τῆς ματσιόλας⁽²⁾ καὶ τὰ μονοπώλια τῆς κουτσοκουλοστραγωγῆς καὶ τῆς κουτσοκουλοστραβοεμπορίας!

Βέβαια, θὰ εἴτανε πολὺ ταπεινὸ καὶ ἀνάξιο τῶν τέκνων τῆς Ναυπακτίας, ποὺ ξέρουνε νὰ γράφουνε περήφανες καὶ μόνο περήφανες σελί-

(1) Μπουλιαρά=διακονιά, ἐπαγγελματικὴ διακονία.

(2) Ματσιόλα=κουτσο — κουλο — στραβο — προσποίηση. Ἐλεεινὴ μορφή ζητιανιάς, ποὺ κατεβάζει τὸν ἄνθρωπο στὸ ἔσχατο ἐπίπεδο ἀνανδρίας καὶ ἀναξιοπρεπείας.

δες τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας καὶ νὰ εἶναι σεμνοὶ καὶ φιλότιμοι ἥρωες τῆς ζωῆς, θὰ εἴτανε ταπεινὸ καὶ ἀνάξιο νὰ διαμαρτυρηθοῦνε — καὶ σὲ ποιὸς νὰ διαμαρτυρηθοῦνε ; Σ' ἐκείνους, ποὺ ξέρουνε νὰ φοροῦνε γραβάτα καὶ «ὕψηλους πῖλους», συνηθίζουνε νὰ τρῶνε ἀστακοὺς μέ μαγιονέζα, ὑποκλίνονται εὐλαβικά καὶ ἀσπάζονται τῶν κυριῶν τὰ χέρια, καὶ, σὰν καταδέχονται, πετάνε τὸν οἰκτὸ τους στὸν πεινασμένο ζητιάνο ; Ἡ, μήπως, σ' ἐκείνους, ποὺ ἀρνοῦνται συστηματικὰ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα καὶ «ντροπιάζουνε τὴν Ἑλλάδα μὲ τῶν ζητιάνων τὴν ἀνελέγητη ἀγυρτεία» ;

Ὅχι ! Δὲ θὰ διαμαρτυρηθοῦν οἱ Κραβαρίτες τῆς Ναυπακτίας γι' αὐτὴ τὴν ἀπὸ ὑπεύθυνα καὶ ἀνεύθυνα πρόσωπα μεταχείρησή τους.

Στὸν τόπο τους θ' ἀπαντήσετε σήμερα τὸν παράξενο ἀπόγονο τοῦ «ξενίου» θεοῦ, ποὺ θὰ τὸν κάνετε ἅγιο καὶ δέθῃ δεχθεῖ τίποτα νὰ τοῦ προσφέρετε καὶ θὰ σὰς κάνει ἅγιο γιὰ νὰ σὰς προσφέρει ὅ,τι ἔχει καὶ δὲν ἔχει. Κι' ἔπειτα, θ' ἀκούσετε ἐκεῖ τίς φτωχομάννες νὰ φοβερίζουνε τ' ἄτακτα παιδιά τους, ὅτι θὰ «τὰ στείλουνε μπουλιαριά μὲ σαράντα ματσούκια» καὶ θὰ δεῖτε τὰ παιδιά αὐτά, μπροστὰ στὸ φόβητρο τῆς μπουλιαριάς, νὰ σκύβουνε ταπεινὰ τὸ κεφάλι καὶ νὰ γίνονται φρόνιμα καὶ κανονικά. Ἐ, λοιπόν, δὲ χωράει, δὲ μπορεῖ νὰ χωρέσει σὲ τέτοιους ἀνθρώπους ἡ διακονιάρικη νοοτροπία, ποὺ τοὺς ἀποδίδουνε. Καὶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ ἀγνὸ καὶ παρθένο στοιχεῖο, ποὺ ξεκινάει ἀπ' τὰ Κράβαρα, ὁ γεροζήτουλας τοῦ Καρκαβίτσα, ὁ Κώστας Τζιρίτης ἢ Τζιριτόκωστας.

Ὅπως ἔλεγε ὁ ἀλησμόνητος Φῶτος Πολίτης, ὁ Τζιριτόκωστας δὲν εἶναι ἓνας ἀπλὸς τύπος Κραβαρίτη. «Εἶναι ὁ ἑλλην πολιτικός, ὁ ἑλλην ἐπιστήμων, ὁ ἑλλην χρηματιστὴς καὶ ἔμπορος, ὁ ὀλέθριος ἔξυπνος ρωμῆς, ποὺ ἐκμεταλλεύεται τὴν εὐπιστία τοῦ πλήθους, ἀμείλικτος ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν πεντάρα, ταπεινὸς

καὶ χαμερπῆς πρὸ τοῦ ἰσχυροῦ, ὀπισθόβουλος, ἀεικίνητος, δόλιος ἄνθρωπος, χωρὶς οἶκτο, χωρὶς ἱερὸ καὶ ὅσιο, ἀδηφάγος, ἄθλιος καὶ νικητής».

Ἰδοῦ, λοιπόν, οἱ ζητιάνοι τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος, οἱ ζητιάνοι «ἀπὸ φυσικῇ στῇ ζητιανιά ροπή, ποὺ τοὺς ἔχει γίνεαι ἀνάγκη ἀπαράιτητη». Αὐτοὶ ποὺ ἀνεβαίνουν καθε τόσο στὰ Κράβαρα, «ἀπατοῦν τὸν κουτόκοσμο» μαζεύουν ὅ,τι νᾶναι κι' ἄς εἶναι καὶ ρόγες καὶ γυρίζουνε ξανά στὰ σπίτια τους «πλουσιοφορτωμένοι», σὰν τὸν Τζιριτόκωστα τῆς παραβολῆς τοῦ Καρκαβίτσα.

Θὰ εἶτανε ὑπερβολικὴ ἀξίωση νὰ δοῦνε καὶ νὰ νοιώσουνε αὐτοὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς φτώχειας στὰ Κράβαρα τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπαίθρου.

Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη πλευρά, ποὺ συμπληρώνει τὴν παραπάνω κοινωνικὴ αἵρεση.

Ἀπ' ἰὰ Κράβαρα δὲν κατεβαίνει μόνο τῆς ἐλληνικῆς ἀθλιότητος καὶ δυστυχίας ὁ χεῖμαρρος τῶν διακονιάρηδων. Ἀπὸ κεῖ κατεβαίνουνε καὶ ὅλα τὰ κούτσουρα καὶ τὰ ντουβάρια τοῦ ἀνθρώπινου ὕλικου τῆς χώρας.

Ξέφυγες λιγάκι ἀπ' τὰ ὅρια τῆς ἐθιμοτυπίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ σαλονιοῦ; «Μά, χριστιανέ μου, ἀπ' τὰ Γκράβαρα κατεβαίνεις»; θὰ σοῦ ποῦνε... Καὶ θὰ σὲ ἐξουθενώσουνε μὲ τοὺς χλευασμούς των οἱ ἄνθρωποι, «οἱ καρδίαν διαθέτοντες μαλακωτέραν βουτύρου», οἱ πρόθυμοι νὰ γλύφανε τῆς βαρῶνης Στάφ τὰ γυροπόδια. "Επιτα, νομίζεις, ὅτι πρέπει νὰ εἶσαι ὅπως εἶσαι, νὰ μιλάς ντόμπρα, «ἐνώπιος ἐνωπίω», νὰ χτυπᾷς τὴν ἀλήθειαν σὰν τὸ καρφί, νὰ μὴ δέχεσαι συμβιβασμούς στὰ ἀσυμβίβαστα, νὰ λές τὰ σῦκα, σῦκα καὶ τὰ μαῦρα, μαῦρα; Δὲν ἔχεις πολιτικότητα, κακομοίρη μου... Δὲν ξέρεις «νὰ εἶσαι ψεύτης, ξεστίπωτος ψεύτης καὶ πλαστογράφος τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ σου»: Εἶσαι ἕνας ὁμὸς «Γκραβαρίτης»!

Στὰ χρονικὰ τῆς ἐλληνικῆς δικαιοσύνης καὶ

τῶν πολιτικῶν μας ἡθῶν, μέσα στὰ πλαίσια τῆς φιλελεύθερης κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, ἀναφέρεται ἕνας τύπος κραβαροδικαστικοῦ λειτουργοῦ (1): Δίκαζε μιὰ ὀλοφάνερη παρανομία καὶ εἶτανε ἔτοιμος ν' ἀπαγγεῖλει τὴν καταδίκη τοῦ δράστη, ὅταν μπῆκε στὸ δικαστήριον—καβάλλα στ' ἄλογο, λένε—ὁ ἄνθρωπος τῆς πολιτικῆς μὲ τὸ μπιλλιέτο τοῦ κεσίμη (2), ποὺ ἀξίωνε ν' ἀθωωθεί ὁ δράστης. Σκέφτηκε, ξανασκέφτηκε ὁ δικαστὴς κι' ἐβγάλε, μετὰ ὥριμη σκέψη, τὴν ἀπόφασή του: «Ἐνοχος ὁ κατηγορούμενος κατὰ τὸν νόμον. Ἀθῶος ὁ κατηγορούμενος κατὰ τὸν ὄμον τοῦ τάδε πολιτικοῦ, ὡς τὸ μπιλλιέτο τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν τάδε».

Ἐννοεῖται, ὅτι τὸν πετάξανε, χωρὶς συζήτηση, ἀπ' τὴ θέση του. Καὶ καλὰ τοῦ κάμανε! Τοῦ «διακονιάρη», ποὺ δὲν τοῦκοβε νὰ εἶναι τόσο δὲ «ταπεινὸς καὶ χαμερπῆς πρὸ τοῦ ἰσχυροῦ», ἀλλὰ ἤθελε νὰ στέκεται ὄρθιος, χωρὶς νὰ σπάει τὴ σπονδυλική του στήλη. «Ἐκὰς βέβηλε»! Αὐτὸ εἶναι τὸ τίμημα τοῦ Κραβαρίτη, ποὺ ἐπιμένει στὴν κραβαριτιά του ὡς τὸ τέλος.

(1) Ντούλας λεγότανε, εἰρηνοδίκης εἶτανε.

(2) Κεσίμης = κομματάρχης.

ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

“Ενας μεγάλος βράχος, ένα σύμπλεγμα βράχων, που προβάλλει ανάμεσα στ’ άμέτρητα βράχια του έλληνικού υπαίθρου: Αύτά είναι τὰ Κράβαρα. Για νὰ τὰ πλησιάσει κανείς, σὲ τίποτα δὲ θὰ τὸν βοηθήσει ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖ στὰ Κράβαρα οἱ σοφοὶ καὶ οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι τῆς πατρίδος ἔχουν ἀναγνωρίσει σοφώτερο καὶ φρονιμώτερο τὸ μουλάρι καὶ τὸ γουμάρι. Αὐτὰ τὰ ὑπομονετικά ζωντανὰ ὀρίζουνε τὸν τόπο καὶ ὁδηγοῦν «ἐν ἀσφαλείᾳ» τοὺς σοφοὺς καὶ φρόνιμους στοὺς Κραβαρίτικους δρόμους, πὺ διατηροῦνται στὰ ἴδια χάλια τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, σὲ πείσμα τοῦ πολιτισμοῦ, πὺ πάει νὰ μᾶς ἀνεβάσει στοὺς ἑφτά Οὐρανούς, κοντὰ στὸ Θεό μας!

Ἀνθρώπους, ὅπως εἶδαμε, πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ μόνον ἀνθρώπους παράγουν αὐτὰ τὰ βράχια. Καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, μπροστὰ στὸ παραπέτασμα τῆς ἐπίσημης ἀδιαφορίας, τρομερὰ δύσκολα καὶ περιορισμένα ἔρχονται σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἄλλο κόσμο. Καὶ μένουν «ἐπίσημα» ἐκεῖ πὺ ψέν’ ὁ ἥλιος τὸ ψωμί, σὰν τὰ δστρακα στοὺς βράχους τῶν, κουράζονται καὶ μοχθοῦνε γιὰ τὸ τίποτα, σὰν τοὺς Ἰνδοὺς κυνηγοὺς τοῦ Λήμπικ, πὺ κατατσακίζονται στὰ ἄγωνα κοπιαστικά τους κυνήγια, ζοῦνε καὶ δὲ φυλᾶνε γιὰ νὰ μᾶς δίνουνε τὸν τύπο τοῦ ζωντανοῦ - πεθαμένου «οἰκονομικοῦ ἀνθρώπου». Καὶ αὐτό, ὑποθέτω, συμβαίνει γιὰτὶ ἡ σιλουέτα τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας διαβαίνει ἀπ’ τὰ Κράβαρα μόνον σὰν εἰσπράκτορας τῶν δημοσίων φόρων καὶ σὰν χωροφύλακας.

Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μὴ μικρὴ περίοδος τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἐγινε κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ μὴ εἰλικρινῆς διαπίστωση ἀπ’ τὴν πολιτεία. Ἡ διαπίστωση, ὅτι ὁ κόσμος τῆς ἐπαρχίας δυστυ-

χεῖ, ὅταν οἱ «κραβαρίτες» τῆς Ἀθήνας ξαπλώνουνε τὴν ἀρίδα τους στὰ ἐντευκτήρια τῆς χλιδῆς καὶ φλυαροῦνε μὲ τὴν ἀδιαφορία, τὴ σιωπὴ τους καὶ τὴν ἀκολασία τους σὲ βάρος τῶν βαρυσανισμένων καὶ τῶν φτωχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ μὴ παρένθεση: Διαβάζω στὴν κοσμικὴ στήλη ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας: «Ἄς κυττάξωμε τὸ στίβο. Περνάει μὲ φόρεμα ἀπὸ μουσελίνα σὲ διαφόρους τόνους γκριζοὺς ἢ ξεχωριστὰ κομπή, ἢ νέα Ν. Σ. Πολὺ νόστιμη ἢ δις Ε. Η. μὲ φόρεμα λευκὸ καὶ χρυσό. Μαῦρα καὶ ἄσπρα σὲ διαφορετικοὺς συνδυασμοὺς ἢ κ. Ε. Χ., ἢ κ. Ν. Η., ἢ Ν. Σ. Λευκὴ μουσελίνα μὲ μεγάλα πούα μπλοῦ καὶ λουλούδια λευκά ἢ κ. Ν. Π. Τοῦλλι σὲ χρώμα κεχριμπαριοῦ ἢ κ. Ν. Σ.... Περνοῦν, χορεύουν, χοροπηδοῦν στὴ σάμπα, λικνίζονται σ’ ἓνα ρυθμὸ πὺ ρωμαντικὸ ὅταν οἱ λαμπροὶ «Φὸν - Φὸν» δίνουν τὴ θέση τους στὰ δύο πιάνο τῶν κ. κ. Γ. καὶ Κ. καὶ τὴ γοητευτικὴ φωνὴ τῆς κ. Μ. Λ.... Ἡ ὄρε γλυστροῦν φτερωτὲς (sic!), ἢ νύχτα σιγὰ - σιγὰ φεύγει γιὰ ἄλλους ὀρίζοντας, κάποιος μὲ διαίσθηση σβήνει τὰ πολλὰ φῶτα καὶ τὸ χάραμα φανερώνει στὸ βάθος τὴν λεπτὴ γραμμὴ τῶν βουνῶν τῆς Ἀττικῆς. Τὶ ὥρα εἶναι; Πέντε! Πέντε τὸ πρωῒ, γλυκὸ ἀθηναϊκὸ καλοκαιρινὸ ξημέρωμα... Τὶ ὥρα ἴα πὺ ἦταν»!...

Ναί, βέβαια, εἶτανε πολὺ ὥρα ἴα! Καιρὸς γιὰ ὕπνο στὴν Ἀθῆνα μετὰ τὸ ὀλονύχτιο ξεφάντωμα. Καιρὸς γιὰ ξύπνιο στὰ Κράβαρα. Ἄς κυττάξουμε τὸ στίβο. Ἡ δεσποινὶς Διαμάντω, μὲ τὰ κουρέλλια τῆς, στὸ καθημερινὸ ρεπερτόριό τῆς: Πάει στοὺς «ἀγροὺς» νὰ μαζέψει ἄγρα-πίδια γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ γιὰ τὰ γουρούνια, πὺ σκούζουνε καὶ τὴν ξυπνᾶνε ἀπ’ τὰ χαράματα, τότε, πὺ διαγράφεται στὸν ὀρίζοντα ἡ γραμμὴ τῶν βουνῶν τῶν Κραβάρων, πὺ ὁτέκονται ἀκόμα ἐκεῖ, ἀκούνητα στὴ θέση

τους και... «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου». Κλείνει ἡ παρένθεση.

Χρειάζεται καὶ ἄλλη διαπίστωση ἀπ' τὴν πολιτεία: «Ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ καταπολεμηθεῖ ἀμείλικτα τὸ πνεῦμα τῆς ζητιανιάς, ποὺ ἐδρεύει στὴν Ἀθήνα, καὶ ν' ἀνακουφισθεῖ ἡ πενία καὶ ἡ δυστυχία τῆς ἐπαρχίας.

«Χυδαίους» ἀποκαλοῦσε ὁ γεωγράφος Γκάσπαρι ἐκείνους, ποὺ βλέπουνε τὰ σύνορα τῆς πατρίδος των καὶ τοῦ κόσμου στὰ βουνὰ τοῦ τόπου των — καὶ τί τόπου! Ἐμεῖς τοὺς λέμε «Γκραβαρίτες»! Καὶ τοὺς ἐννοοῦμε σὰν ἄξεστους καὶ ἀγροίκους γιδοβοσκούς, ἀξημέρωτους ἀνθρώπους, διακονιάρηδες ἀπὸ φυσικὴ σιτὴ διακονιὰ ροπῇ. Μπράβο μας!

Ὁ πολὺς Κνουτ Χάμψουν εἶχε ζήσει τὰ μεγάλα τῆς φτώχειας στὰ παιδικὰ του χρόνια σὰν ἄξεστος καὶ ἀγροίκος «γιδοβοσκός», σὰν «Γκραβαρίτης», στὰ βράχια τῆς πατρίδος του. «Θυμοῦμαι — γράφει — τὰ μικρά μου χρόνια, ὅταν φύλαγα τὸ κοπάδι μου ἐκεῖ κάτω στὶς λαγκαδιές. Μὲ τὴν καλοκαιριά, ξαπλωμένος ἀνάσκελα κάτω ἀπ' τὰ ρεῖκια, χάραζα γράμματα στὸν οὐρανὸ μὲ τὸ δάχτυλό μου καὶ περνοῦσα μέρες θαυμάσιες. Μιὰ ζωὴ ἐκτακτὴ σὰς λέω... Καὶ μὴ φαντάζεσθε, ὅτι κακοπερνοῦσα μὲ τὸ βροχερὸ καιρὸ. Τότε, καθισμένος κάτω ἀπὸ ἓνα χαμόδενδρο ἢ κάτω ἀπὸ ἓνα βράχο, καλὰ προφυλαγμένος, σιγοτραγουδοῦσα ἢ μὲ τὸ μαχαίρι μου χάραζα τὴν ἄσπρη φλούδα τοῦ ξύλου. Πήγαινα μὲ τὰ τσόκαρα. Καὶ τίς μέρες, ποὺ ἔβρεχε, τὰ πόδια μου εἴτανε μουσκεμένα. Λοιπόν, ἡ ἡδονὴ νὰ αἰσθάνεσαι τὸ καλὸ χλιαρὸ ξύλο κάτω ἀπ' τὰ πέλματα τῶν ποδιῶν, ξεπερνάει πολλὰς ἄλλες ἀπολαύσεις ἀπὸ ἑκείνες ποὺ γνώρισα ἀργότερα. Αὐτὸ μοῦ συνέβαινε γιατί δὲ γνώριζα τότε καλύτερα πράγματα. Κι' ὥστόσο, διέκρινα, τότε, μὲ ὁξύτερη διαίσθηση ἀπὸ τώρα ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς κάνει καλὸ, ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς φέρ-

νει κακὸ... Ἀλλὰ ὅσοι δὲν ἔζησαν αὐτὴ τὴ ζωὴ στὰ μικρά τους χρόνια, δὲ μποροῦνε νὰ τὴ φαντασθοῦνε».

Τὴ φαντάσθηκε πολὺ σωστὰ αὐτὴ τὴ ζωὴ ὁ Ἐπαχτίτης ποιητὴς στὸ πρόσωπο τῆς Διαμάντως! Εἶναι ἓνα δυστυχισμένο ἀγρίμι αὐτὴ ἡ Διαμάντω. Κι' ὥστόσο, «εὐτυχισμένη θὰ πρέπει νὰ τὴν ποῦμε», γιατί «ὅσα θέλει τᾶχει καὶ τ' ἄλλα τ' ἀγνοεῖ». Ἔχει δέ, ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ. Ἔχει τὴ φύση, τὴν Πανδώρα φύση, ποὺ προικίζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ὑπαίθρου μὲ καλύτερη προσωπικότητα, αὐτοπεποίθηση, κοινωνικότητα, ψυχικὴ ἡρεμία καὶ ἀξιοπρέπεια ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους τῶν πόλεων.

Δὲ θὰ μπορέσετε νὰ τῆς τὸ ἀρνηθεῖτε. Εἶναι μιὰ ἀλήθεια ἐπιστημονικὰ διαπιστωμένη. Ἀναμφισβήτητο συμπέρασμα μιᾶς πρόσφατης ἐρευνας στὸ Ἀμερικανικὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ὁχάιτο.

«Γκραβαρίτες»! τοὺς λέμε ἐμεῖς τοὺς «χυδαίους» τοῦ Γκάσπαρι. Ναι! «Γκραβαρίτες» ἀπ' τὰ γεννοφάσκια τους! Γιδοβοσκοί! Ἀλύγιστοι! Ὅρθιοι! Κι' ἐκεῖ στὰ βράχια τους κι' ἐδῶ σὰν κατεβαίνουνε, καὶ στὴ βάση καὶ στὴν κορυφὴ τῆς κοινωνικῆς πυριμίδας, ἐκεῖ, στὸ καραοῦλί τους, ἀσάλευτοι σὰν τὰ βράχια τους, γιὰ νὰ χουνε πλατύτερους τοὺς ὀρίζοντες τῆς σκέψης των, ὁξύτερη τὴ διαίσθηση κάθε ἠθικῆς ἀξίας, ἐντονώτερη καὶ καθαρώτερη τὴ συνείδηση τῆς πραγματικότητας. Γνωρίζουν, ὅτι τὰ βράχια τους, τὰ ξεχασμένα καὶ καταφρονεμένα βράχια τους, δὲν ἀποτελοῦνε ἀπλὸ τοπωνύμιο ἢ γεωγραφικὴ ὑποδιαίρεση τῆς χώρας. Οὔτε «γραφικὸ κομμάτι

τοῦ ὑπαίθρου, ποῦ συμπληρώνει τὸ τοπίο». Ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ποῦ εἶναι, ὅπως λέει ὁ Ἑπαχτίτης ποιητής :

«Ἡ ἀστείρευτη δροσοπηγή, π' ἂν τῆς φυλῆς νο-
[θέψει
τὸ αἶμα, αὐτὴ μὲ καθαρὸ τὸ ξανακαιουργώνει.
Αὐτὴ παρθένα κύτταρα τροφοδοτεῖ τῇ Σκέψῃ
κι' ἀναφτερώνει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδιά το-
[νώνει».

Ναί ! Αὐτὴ εἶναι ἡ φτωχο-Διαμάντω, ἡ ἑλ-
ληνικὴ ἐπαρχία. Καὶ τὰ τέκνα τῆς ; Γκραβαρί-
τες ! Παληογκραβαρίτες ! Κατεβαίνουν, κατε-
βαίνουν, κατεβαίνουν ἀπ' τὰ Γκράβαρα. Κι' εὐ-
φὺς ἀμέσως μᾶς πείθουν, ὅτι ἀνεβαίνουν, ἀνε-
βαίνουν, ἀνεβαίνουν ἀπ' τὰ Ἱεροσόλυμα. «Χατ-
ζήδες», τετραπέρατσι, θαυματουργοί, Κραβαρί-
τες ! Ὅσοι διακονιάρηδες, συχωρᾶτε τὰ πεθα-
μένα τους, ἂν τοὺς ἀπαντήσετε στὸ δρόμο σας
καί, μὲ τὸ ἔμφυτο δαιμόνιό τους, σᾶς γιατρέ-
ψουνε τὸν πόνο, μέσα στῆς φτώχειας καὶ τῆς δο-
κιμασίας τὸ πανδαιμόνιό τους . . .

Ἡ ψηφιακὴ επεξεργασία τοῦ παρόντος
βιβλίου "ΠΑΝΟΥ ΣΠ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΥ
ΚΡΑΒΑΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΒΑΡΙΤΕΣ
ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 1951" ἐγίνε ἀπὸ το
Θεολόγο Ζαν. Ζηνέλη γιὰ τὴ σπουδαιότητα
καὶ τὴ σπανιότητά του καὶ προσφέρεται
αφιλοκερδῶς στοὺς ἐραστὲς τῆς Τοπικῆς
μας ἱστορίας.
Αθήνα, Χριστούγεννα 2022